

Univerzita Karlova  
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2017

Alena Kropáčková

Univerzita Karlova  
Pedagogická fakulta  
Katedra primární pedagogiky

## BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Změny pohledu na dítě v rodině a společnosti od roku 1948 do současnosti  
The changing of a child' s position in the family and society since 1948 -  
presens.

Alena Kropáčková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Uhlířová, CSc.  
Studijní program: Specializace v pedagogice  
Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Změna pojetí dítěte v rodině a společnosti od roku 1948 – současnost vypracoval(a) pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 21.04.2017

.....  
podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování doc. PhDr. Janě Uhlířové, CSc. za užitečnou metodickou pomoc, vedení a trpělivost, které mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

.....

podpis

## **ANOTACE**

V této bakalářské práci na téma Proměna postavení dítěte v rodině a společnosti od roku 1948 – současnost je nejprve charakterizována doba od roku 1945 až současnost, dále rodina, také dítě samotné, rozvoj institucí, v tomto případě předškolních. V této práci zjišťujeme, jak se změnil pohled na dítě v průběhu nedávných dějin. Proto je uskutečněn kvalitativní výzkum, je prováděn polostrukturovaný rozhovor se třemi generacemi lidí. Ten je poté analyzován a jsou v něm hledány souvislosti, klíčové struktury a vzorce. V práci je použita audiovizuální technika k zaznamenání rozhovorů.

## **KLÍČOVÁ SLOVA**

dítě, dětství, postavení dítěte, vývoj společnosti, proměna rodiny a vztahů, legislativa

## **ANNOTATION**

In this bachelor work which topic is The changing of a child's position in the family and society since 1948 - presens. is firstly characterized time since 1945 to present, then there is characterization of family, the child alone, development of institutions, in this case preprimary. In this work the author research, how the view of the child in recent history changed. That's why is used qualitative research, a half-structured depth interview is used. This interview is then analyzed and the author is looking for key structures, patterns and connections. The author used audiovisual technique to record the interviews.

## **KEYWORDS:**

child, childhood, position of a child, development of a society, change of a family and its attitudes, legislative

## Obsah

Úvod.....	1
<b>1 Teoretická část.....</b>	<b>2</b>
1.1 Metody teoretického výzkumu.....	2
1.2 Historická charakteristika doby.....	2
1.2.1 50.léta .....	4
1.2.2 60. léta.....	5
1.2.3 70. léta.....	8
1.2.4 80. léta.....	9
1.2.5 90. léta.....	12
1.3 Vývoj rodiny .....	17
1.3.1 Poválečné období – 40. léta .....	17
1.3.2 50. léta.....	20
1.3.3 60. léta.....	21
1.3.4 70.léta .....	22
1.3.5 80. léta.....	24
1.3.6 90. léta.....	24
1.3.7 Současnost.....	25
1.4 Pojetí dítěte .....	26
1.5 Pojetí předškolní výchovy.....	30
1.5.1 Období těsně po 2. světové válce: 1945–1955.....	30
1.5.2 Období 1955–1965.....	32
1.5.3 Období 1965–1980.....	32
1.5.4 Rok 1976.....	33
1.5.5 Vnímání dítěte v programech pro mateřské školy a předškolní výchovu.....	34
1.6 Závěr .....	35
<b>2 Praktická část .....</b>	<b>36</b>
2.1 Metoda výzkumu.....	36
2.2 Charakteristika vzorku .....	36
2.3 Průběh šetření.....	38
2.4 Získaná data a jejich interpretace.....	38
2.4 Závěr praktické části .....	47
<b>3 Závěr práce .....</b>	<b>48</b>
<b>4 Prameny a literatura.....</b>	<b>49</b>
<b>5 Přílohy .....</b>	<b>51</b>

# Úvod

Ve své bakalářské práci se autorka bude zabývat vývojem pohledu na dítě z hlediska společnosti a rodiny. Zaměřuje se na pohled na dítě v českých zemích, a to od roku 1945 do současnosti. Domnívá se, že vývoj společnosti měl značný dopad na způsob, jakým se na dítě pohlíželo, ať už z hlediska institucionální výchovy, či rodinného postavení. Tyto změny by chtěla zaznamenat v různých desetiletích našich nedávných dějin, a porovnat, jakým způsobem se doba promítala do pohledu na dítě. Cílem práce je zaznamenat historický vývoj proměn pohledu na dítě v druhé polovině 20. století.

Celá práce je rozdělena do dvou částí – do teoretické a praktické. V teoretické části se autorka zabývá vývojem pohledu na dítě. Nejdříve se zaměřuje na historickou charakteristiku doby, a to na události, které se staly od 1945 do současnosti. Další oblastí teoretické části je rodina, ve které autorka zkoumá dopad událostí na její chod, funkčnost, poslání. Navazuje třetí částí, již je dítě samotné. Zde považuje za důležité zmínit vývoj pohledu na dítě v celé společnosti, uvědomění si jeho potřeb a práv, jejich specifikace a vznik některých institucí, které dohlížejí na jejich dodržování. Čtvrtá část se zaměřuje na rozvoj institucí, v tomto případě předškolních a jejich cesta k poznání a dodržování psychických a fyzických potřeb dítěte.

Ve výzkumné části se autorka zaměřuje na generační rozdíl pohledu na dítě. Domnívá se, že starší generace bude mít na výchovu odlišné názory než generace mladší. Domnívá se, že nové možnosti současné doby značně ovlivnily způsob výchovy dětí.

# 1 Teoretická část

## 1.1 Metody teoretického výzkumu

Při práci s dokumenty v teoretické části bakalářské práce zvolila autorka čistě teoretické metody analýzy a syntézy. Tyto metody jí pomohou lépe proniknout do zkoumaného problému a dozvědět se o něm více.

Analýza a syntéza jsou procesy faktického, nebo myšlenkového rozkládání celku na části a procesy opětovného spojování částí v celek.

Analýza jevů a procesů znamená myšlenkové rozčleňování celků na jednotlivé části, což umožňuje odhalovat jednotlivé stránky a vlastnosti jevů a procesů, jejich stavbu aj. Tato metoda umožňuje všestranné osvětlení zkoumaného problému a zároveň umožňuje oddělit podstatné myšlenky od nepodstatných; nahodilých. V procesu této činnosti se rovněž uplatňuje i abstrakce a srovnávání, což jsou myšlenky, které směřují od složitějšího k jednoduchému.<sup>1</sup>

S analýzou je propojená syntéza, při které se snažíme opět plynule dostat k původnímu celku. Při syntéze dochází k myšlenkovému spojování částí, vyčleněných prostřednictvím analýzy. Tím se utváří nová myšlenková jednota, ve které se upevňuje podstatné. Analyzované jevy jsou upřesňovány, obohaceny a prohloubeny.

## 1.2 Historická charakteristika doby

Komunistický režim je označení pro období, po které v Československu vládla KSČ. Zahájil je Únorový převrat 25. února 1948 a ukončila sametová revoluce v listopadu 1989. V této době bylo Československo součástí východního bloku a členským státem Varšavské smlouvy a RVHP.

V poválečném období Československo začalo redukovat počet politických stran, zároveň znárodnilo klíčový průmyslový a bankovní sektor a muselo podstoupit Podkarpatskou Rus ve prospěch SSSR. Československo se Moskvě podřídilo i po stránce hospodářské, a to sice vynuceným odstoupením od Marshallova plánu, který měl ve válkou zničených zemích zajistit hospodářskou pomoc. Změnilo se i národnostní složení. Za hranice byly odsunuty téměř tři miliony obyvatel německé národnosti. Tento odsun byl zvláště v první fázi velmi brutální. Demokratická politika třetí republiky začala po volbách v roce 1946, které s drtivou převahou vyhrála Komunistická strana



Československa (KSČ), velmi rychle upadat. Předseda vítězné strany, Klement Gottwald, se stal předsedou vlády. Komunistická strana zahájila útok, jehož cílem byla absolutní politická moc nad Československem.<sup>2</sup>

25. února 1948 prezident Edvard Beneš přijal pod nátlakem a ze strachu z občanské války a vojenského zásahu Sovětského svazu demisi 12 nekomunistických ministrů, čímž potvrdil vítězství komunistické strany. Demokratická opozice byla potlačena a prezident Edvard Beneš donucen k souhlasu s jejich návrhem na rekonstrukci vlády. Návrh byl společností přijat s lehkým znepokojením, nikoliv však se strachem. Definitivní konec demokracie nastal 10. března 1948, kdy bylo nalezeno mrtvé tělo ministra zahraničních věcí Jana Masaryka, jehož smrt je dosud nevyjasněna. Den po jeho smrti byla potvrzena nová komunistická vláda. 9. května 1948 byla přijata nová ústava vyhlášující lidově demokratickou republiku, kterou prezident Beneš nepodepsal a 30. května 1948 proběhly volby do Národního shromáždění s vynucenou účastí a s možností volit jen z jednotného seznamu kandidátů komunisty ovládané Národní fronty. 2. června 1948 prezident Beneš abdikoval, zemřel téhož roku v září. 14. června byl na jeho místo zvolen předseda KSČ a dosavadní premiér Klement Gottwald. Předsedou byl zvolen Antonín Zápotocký. Klement Gottwald svůj nástup využil k likvidaci opozice, ale kromě toho odstraňoval i umělé „zrádce“ ve vlastních řadách. Svým nástupem odstartoval masovou čistku ve státním aparátu i ve společnosti. Od roku 1948 do roku 1954 bylo popraveno 241 lidí, kteří se stali obětí justičních vražd. Další stovky lidí zemřely ve vězení nebo při pokusu o útěk za hranice. Oběťmi represí byli členové západního a částečně i východního odboje, dále kněží, podnikatelé, soukromí rolníci, živnostníci – soukromníci a intelektuálové. Mnoho režimu nepohodlných lidí bylo vyhozeno ze zaměstnání nebo posláno do faktického vyhnanství do pohraničí.<sup>3</sup> Komunistická strana se sloučila se sociální demokracií, ze které původně vyšla. Do vedoucích pozic ostatních stran Národní fronty byli dosazeni funkcionáři oddaní KSČ. Parlament ztratil svou moc, stal se pouhým nástrojem pro schvalování zákonů připravených vedoucími příslušníky komunistické strany.

---

<sup>1</sup> SKALKOVÁ, Jarmila. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu: vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult.* 2., dopl. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

<sup>2</sup> UHLÍŘOVÁ, Jana. *Hledání cesty profesionalizace učitelů primární školy v letech 1948-1989.* Praha: Univerzita Karlova v Praze – pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-729-641-3.

<sup>3</sup> KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu.* 2. vyd. Brno: Barrister, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.

Samotná KSČ zaváděla politiku otevřených dveří a nabírala stále nové členy. Počet lidí ve straně tak záhy přesáhl dva miliony. Nezávislé soudnictví a tisk zanikly. V následujících zmanipulovaných volbách, kdy byla voličům předložena jednotná kandidátka Národní fronty vyhrála KSČ. V květnu 1948 se Československo přejmenovalo na lidově demokratickou republiku. Československá politika se zcela sloučila s politikou a ideologií SSSR. V roce 1949 se ČSR stala členem ekonomického bloku Rady vzájemné hospodářské pomoci a roku 1955 i Varšavské smlouvy – nově vzniklého vojenského uskupení vybudovaného údajně na ochranu a podporu zemí východního bloku.

Velkými změnami prošla i ekonomika ČSR. Soukromý sektor začal být poměrně rychlým tempem likvidován. Tato cílená likvidace byla zaměřena hlavně na řemesla a živnosti. Vedoucím orgánem jednotně řízené ekonomiky se stal Státní plánovací úřad, který v roce 1949 zvolil formu tzv. pětiletých plánů. Československý lehký průmysl začal nahrazovat průmysl těžký, hlavně strojírenství. Téhož roku byl přijat i zákon o jednotných zemědělských družstvech – JZD, a tím zahájena a často pod nátlakem prosazována kolektivizace.

Jakýkoliv druh opozice, skutečný i ten domnělý, byl na základě zákona na ochranu lidové demokratické republiky z roku 1948, potlačen v mnoha politických procesech. Ty velmi často končily tresty smrti. Například proces z roku 1949 s Miladou Horákovou, která údajně vedla tzv. záškodnické spiknutí proti republice, nebo případ s Rudolfem Slánským z roku 1952, který byl odsouzen za vedení protistátního spikleneckého centra. Celkově procesy postihly na 280 000 osob. Dalším z řady nástrojů pro útlak společnosti se staly tábory nucených prací. Hlavními institucemi pro dohled nad občany se stal Sbor národní bezpečnosti a Státní bezpečnost, jejíž brutalita při vyšetřování a následných postizích předčila dokonce i gestapo.<sup>4</sup>

### **1.2.1 50.léta**

V roce 1953 zemřel sovětský vůdce Josef V. Stalin. V březnu téhož roku zemřel i Československý prezident Klement Gottwald. Smrt těchto dvou vůdců znamenala malou změnu v politice. Novým prezidentem byl zvolen Antonín Zápotocký. Uvolněný post prvního tajemníka KSČ obsadil Antonín Novotný.

---

<sup>4</sup> Blíže k tomu např. UHLÍŘOVÁ, Jana. *Hledání cesty profesionalizace učitelů primární školy v letech 1948-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-729-641-3.

1. června 1953 proběhla měnová reforma, která zrušila přidělový systém a zavedla jednotné maloobchodní ceny, ale směnila koruny v poměru 1:5 pro menší obnosy, pro ty větší pak 1:50, čímž značně znehodnotila vklady a úspory a vedla ke zvýšení životních nákladů. Na mnoha místech pak propukl nepokoje, z nichž ten největší v Plzni, se neobešel bez střelby do demonstrujících zaměstnanců Škodovky a pivovaru. Jako odplatu byl komunisty stržen pomník bývalého prezidenta T.G. Masaryka.<sup>5</sup> Politické procesy však začaly postupně utíchat. Ten poslední byl veden roku 1954 proti slovenským tzv. buržoazním nacionalistům, tentokrát se však obešel bez rozsudku smrti. Proces destalinizace probíhal pomalu a začal odhalením tzv. kultu osobnosti po vstoupení Nikity S. Chruščova – prvního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu na XX. sjezdu Komunistické strany na jaře 1956. V Polsku a Maďarsku probíhaly vážné pokusy o svržení systému, Československa se však tyto pokusy nedotýkaly, a to ani po smrti prezidenta Antonína Zápotockého roku 1957. Novým rezidentem se stal Antonín Novotný, který v roce 1960 utužil režim přijetím nové socialistické ústavy. Ta obsahovala mimo jiné i článek o „vedoucí úloze komunistické strany v společnosti“. Stát se přejmenoval na Československou socialistickou republiku (ČSSR) a přijala nové státní symboly. Velké pozitivum přinesla amnestie drtivé většiny politických vězňů. Problém představovalo československé hospodářství, orientované hlavně na RVHP, respektive ČSSR. Reformní ekonomové navrhovali sloučit socialistické plánování s působením tržních mechanismů. Ekonomická reforma se však nemohla uskutečnit bez reformy politické, která přišla až v polovině 60. let výměnou generací.

### **1.2.2 60. léta**

Nová politika se snažila o všeobecnou liberalizaci, kterou odstartoval IV. sjezd Československých spisovatelů v roce 1967, kde členové sjezdu tvrdě kritizovali poměry ve společnosti, a protikomunistická demonstrace vysokoškolských studentů 28. října téhož roku. Studenti byli tvrdě zbiti v Nerudově ulici i přímo v budovách vysokoškolských kolejí na Strahově. Reformní křídlo KSČ, které usilovalo o tzv. „socialismus s lidskou tváří“ získalo navrch s odchodem prvního tajemníka KSČ Antonína Novotného a s nástupem dosavadního prvního tajemníka Ústředního výboru

---

<sup>5</sup> MENCL, Vojtěch, Miloš HÁJEK, Erika KADLECOVÁ a Milan OTÁHAL. *Křižovatky 20. století: Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše Vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.

Komunistické strany Alexandra Dubčeka v lednu 1968<sup>6</sup>. V březnu 1968 podal Antonín Novotný vynucenou demisi na funkci prezidenta, byl nahrazen generálem Ludvíkem Svobodou. Následovala změna politiky (polednová politika), kterou obyvatelstvo uvítalo s nadšením. Tato změna však ve vizích záhy předběhla vedení KSČ, které nebylo schopno udržet snahu po obrodě, tzv. Pražské jaro, v bezpečných mezích. Reformní komunisté se dostávali do střetu s vlastní stranickou, regresivní opozicí, která byla šokována velkou touhou obyvatel po svobodě. Museli však čelit i kritice Polska, Maďarska a Německé demokratické republiky. Moskva, zneklidněna situací, vyzývala po několik měsíců KSČ k opětovnému utužení kurzu. Když však došla k názoru, že hrozí „kontrarevoluce“, neváhala povolát a použít vojenskou sílu. „Pražské jaro“ skončilo v noci z 20. na 21. srpna 1968 okupací Československa vojsky států Varšavské smlouvy. Formálně šlo o reakci na zvací dopis podepsaný regresivním křídlem ÚV KSČ. Signálem k útoku pak mělo být svržení Dubčeka vedení a ustanovení dělnicko-rolnické vlády v čele s Aloisem Indrou. Tento pokus se však nepovedl. Vojáci okupačních armád se setkali s ohromnou vlnou lidové nevole, která souvisela i se smrtí více jak 90 osob a se stovkami raněných kteří protestovali. Přední představitelé KSČ byli doslova odvezeni do Moskvy a přinuceni k podpisu moskevského protokolu, který legitimizoval okupaci a zároveň museli potvrdit „dočasné“ setrvání sovětských vojsk na území ČSSR. Paralelně s Moskevskými jednáními zasedal v Praze – Vysočanech mimořádně svolaný XVI. ÚV KSČ, který potvrdil legitimitu zvolených orgánů komunistické strany. Moskevský protokol obsahoval mimo jiné i závazky československé strany k zastavení činnosti „protisocialistických“ organizací, zavedení kontroly nad sdělovacími prostředky, zrušení usnesení vysočanského sjezdu a odvolání řady pro Moskvu nepřijatelných úředníků KSČ. Jeho znění zůstalo pro československou veřejnost utajeno. Pokus o politickou reformu tak skončil katastrofou.

V říjnu 1968 schválilo Národní shromáždění dva důležité zákony – zákon o pobytu sovětských vojsk na československém území, na jehož základě zůstalo v ČSSR na 75 000 sovětských vojáků, a ústavní zákon o československé federaci, jímž byla mimo jiné zřízena Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika. V jejich čele stála federální vláda, společných legislativním orgánem se stalo Federální

---

<sup>6</sup> Blíže k tomu např. UHLÍŘOVÁ, Jana. *Hledání cesty profesionalizace učitelů primární školy v letech 1948-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-729-641-3.

shromáždění, složené ze dvou komor: Sněmovny lidu a Sněmovny národů<sup>7</sup>. K upevnění nových poměrů ve státě vydatně pomáhala přítomnost sovětských vojsk a jejich přímá podpora regresivního křídla KSČ. Moskva jevila čím dál větší zájem o Gustava Husáka, který na shromážděních jednal chladně a pragmaticky. V říjnu 1968 proběhlo zasedání ÚV KSČ, na kterém získalo návrh regresivní křídlo v čele s Vasilem Biřákem. Regresivnímu křídlu se podařilo prosadit rezoluci, která popírala veškeré politické reformy předešlého období, a tím znemožnila jakékoli pokračování politiky „Pražského jara“. Vůle československého lidu nesmířit se s daným stavem věci začala upadat natolik rychle, že se tento stav snažil v lednu 1969 zvrátit svým činem student Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Jan Palach, který se na protest upálil na Václavském náměstí. O měsíc později jej následoval středoškolský student Jan Zajíc. Další protesty vypukly v souvislosti s mistrovstvím světa v ledním hokeji ve Stockholmu, kde ČSSR hned dvakrát porazila SSSR. V 69 městech Československa demonstrovalo více než 500 000 lidí, na několika místech došlo k útokům na posádky sovětských vojsk. Tyto události nakonec vedly k odvolání prvního tajemníka KSČ Alexandra Dubčeka. Na jeho místo byl dosazen Gustáv Husák. V den prvního výročí okupace 21. srpna 1969 proběhly poslední velké občanské demonstrace. Na jejich potlačení se podílela armáda, bezpečnost, i Lidová milice. V září 1969 se opět sešel ÚV KSČ, který odsoudil vývoj roku 1968, anuloval výsledky vysočanského sjezdu KSČ a přijal usnesení, které vstup vojsk Varšavské smlouvy oficiálně nazýval jako „internacionální bratrskou pomoc“. Ihned poté nastalo období normalizace, které bylo zahájeno čistkami ve straně a společnosti, především ve vědě, kultuře, školství a hospodářství a probíhala podle idejí marxismu-leninismu. V lednu 1970 se uskutečnily čistky v ÚV KSČ, které měly za následek odchod více jak 63 osob. Vzápětí přišly na řadu nižší stranické složky. Vznikly komise, které měly za úkol prověřovat jednotlivé členy. Členové, kteří prošli, dostali novou stranickou legitimaci, ostatní byly buď vyloučeni, nebo vyškrtnuti. Postihy se netýkaly pouze členů, ale i nečlenů KSČ, kteří v době Pražského jara projevíli „kontrarevoluční“ postoj. Obvyklým postihem bývala většinou ztráta zaměstnání a nemožnost dalšího společenského uplatnění. Dověšením normalizace bylo zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970, které přijalo dokument s názvem „Poučení

---

<sup>7</sup> UHLÍŘOVÁ, Jana. *Hledání cesty profesionalizace učitelů primární školy v letech 1948-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-729-641-3.

z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ“.<sup>8</sup> Pražské jaro bylo v tomto dokumentu jasně označeno za „kontrarevoluci“, jejímž cílem byla likvidace socialistického zařízení v Československu, a invaze vojsk Varšavské smlouvy byla nazvána „bratrskou pomocí“. Předpoklady úspěchu normalizace se staly výměna proreformních členů strany za členy regresivní až neostalinské a celkové utužení režimu, na které dohlížela StB.

### 1.2.3 70. léta

Důležitým aspektem pro prosazení ve společnosti a kariérní postup se opět stalo členství v KSČ. Tento trend se projevoval po celá 70. a 80. léta. Cestování za hranice, do kapitalistických zemí, bylo prakticky znemožněno. Normalizační režim se snažil loajalitu občanů získat alespoň poskytnutím základních hmotných potřeb zvláště pak levných potravin. Přednostně se zásobovaly průmyslové oblasti, jako Ostravsko, Kladensko a Mostecko, a velká města. V této souvislosti se často hovoří o gulášovém socialismu. Nedostatečně fungující hospodářství s sebou neslo mnoho negativních následků – hospodářskou kriminalitu, korupci, podpultový prodej a tzv. veksláctví. Od počátku 80. let začalo velmi stupat zadlužování. V období normalizace kopírovala zahraniční politika v Československu politiku v SSSR vzhledem k zemím třetího světa ji dokonce předčila. Praha udržovala úzké styky s politickými režimy v Afghánistánu, Mosambiku, Angole, Libyi, Nikaragui, nebo Sýrii. Blízké jí bylo i Hnutí za osvobození Palestiny (OOP). Československo z těchto zemí školilo řadu vojenských i polovojenských jednotek. V dnešním slova smyslu by mohly tyto jednotky být označeny za teroristické.<sup>9</sup>

V rámci východní politiky spolkového kancléře Willyho Brandta navázala v roce 1973 ČSSR diplomatické styky se Spolkovou republikou Německo. V květnu 1975 byl fyzicky i mentálně zchátralý prezident Ludvík Svoboda zbaven moci a na jeho místo nastoupil Gustav Husák, který zároveň zastával funkci generálního tajemníka ÚV KSČ. V roce 1975 proběhla v Helsinkách Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), kterou se účastnilo i Československo. Jedním ze závěrů konference byla i část, která se týkala respektování lidských a občanských práv, kterou Československo podepsalo a tím se zavázalo ji dodržovat. Pro opozici v Československu znamenalo podepsání Závěrečného aktu KBSE argument pro další kritiku normalizačního režimu.

---

<sup>8</sup> MENCL, Vojtěch, Miloš HÁJEK, Erika KADLECOVÁ a Milan OTÁHAL. *Křižovatky 20. století: Světlo na bílá místa v nejnovejších dějinách*. Praha: Naše Vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.

V dubnu 1976 proběhl XV. Sjezd ÚV KSČ a volby do Národního shromáždění. Výsledky voleb byly stejné, jako v roce 1971.

6. a 7. ledna 1977 bylo vydáno Prohlášení Charty 77, které vyzývalo normalizační režim k dodržování lidských a občanských práv a umožnění občanské demokratické diskuze. Mezi signatáře Charty patřili reformní komunisté, levicoví intelektuálové, a dokonce i pravicově a křesťansky orientované okruhy lidí. Reakce komunismu byla velmi ostrá. V Rudém právu – tiskovém orgánu ÚV KSČ – vyšel 12. ledna 1977 článek s názvem „Ztroskotanci a samozvanci“, v kterém byli signatáři Charty 77 označeni mimo jiné za lidi z okraje společnosti. Mnoho signatářů Charty byl uvězněno, ostatní postihly nejrůznější tresty. Někteří lidé svůj podpis pod nátlakem StB odvolali, jiní byli donuceni ke spolupráci. Perzekuce chartistů dala vzniknout Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), který pomáhal rodinám postiženým pronásledováním. Československá umělecká obec Chartu 77 na shromáždění v Národním divadle odsoudila, listina podepsaná přítomnými na tomto shromáždění byla použita jako Anticharta. Charta 77 fungovala i přes různé postihy jako nejvýznamnější opoziční hnutí až do pádu komunistického režimu.

V květnu roku 1980 byl prezidentem opět zvolen Gustav Husák. Vztahy s Varšavou značně ochladly v důsledku vzniku nezávislého odborového svazu Solidarita v Polsku. Československá komunistická strana se i nadále řídila zásadami přijatými v Poučení z krizového vývoje a jakékoliv pokusy o reformu považovala za nebezpečné, až zločinné.

#### **1.2.4 80. léta**

Roku 1982 zemřel Leonid I. Brežněv a další představitelé stranické gerontokracie Jurij V. Antropov a Konstantin U. Černěn. V březnu 1985 byl novým generálním tajemníkem ÚV KSČ zvolen Michail S Gorbačov. Pražský režim přijal jeho nově podniknuté kroky se značnou nevolí a nedůvěrou. Gorbačovým heslem byla „otevřenost“ a „přestavba“. Kvůli těmto heslům se Moskva začínala Praze vzdalovat a KSČ se ocitla v izolaci. Upuštění od Brežněvovy doktríny způsobilo hlavně v Polsku a Maďarsku společenský pohyb, který mohly zastavit pouze represivní složky. Východní blok, který vznikl na základě dohod v Jaltě a Postupimi šel ke svému zániku.

---

<sup>9</sup> UHLÍŘOVÁ, Jana. *Hledání cesty profesionalizace učitelů primární školy v letech 1948-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-729-641-3.

V květnu 1985 byl potřetí zvolen prezidentem Gusta Husák. V březnu 1986 potvrdil XII. Sjezd ÚV KSČ neměnnost politiky. Nutnost reforem, především ekonomických, byla zmíněna pouze okrajově. I přesto byly počátkem roku 1987 zveřejněny Zásady přebudování hospodářského mechanismu v ČSSR, které se měly stát východiskem pro přestavbu ekonomiky v Československu. Ani návštěva Michaila Gorbačova v dubnu 1987 v Praze nic nezměnila. V prosinci téhož roku nahradil Gustava Husáka ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ Miloš Jakeš. Miloš Jakeš byl představitelem regresivní konzervativní politiky KSČ a jeho podprůměrná inteligence a vyjadřovací neschopnost se brzy staly proslulými.

21. srpna 1988 se ku příležitosti 20. výročí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy uskutečnila v Praze na Václavském náměstí první větší demonstrace od roku 1969. Další demonstrace následovaly 28. října 1988 – v den 70. výročí vzniku samostatného Československa, a 10. prosince 1988 – v Den lidských práv.<sup>10</sup> V Praze proběhla řada demonstrací v souvislosti s 20. výročí upálení Jana Palacha mezi 15. a 22. lednem 1989. Tyto demonstrace byly předznamenáním pádu komunistického režimu. Jako reakci na kruté potírání těchto demonstrací a zatčení více než 800 osob, zaslalo několik stovek kulturních a vědeckých pracovníků předsedovi vlády Ladislavu Adamcovi protestní petici, ve které odsuzovali silový přístup vůči demonstrantům a požadovali propuštění uvězněných. Nejvíce se podpisové hnutí, jako projev nespokojenosti s komunistickým režimem, projevilo v červnu 1989 v manifestu Několik vět, který vyžadoval svobodu slova, propuštění politických vězňů, demokratizaci aj. V první vlně jej podepsalo 20 000 občanů, do podzimu s jejich počet zdvojnásobil. 21. srpna 1989 proběhla v Praze další masová demonstrace, kterou následovali demonstrace 28. září a 28. října.

Od konce září 1989 se začaly do Prahy sjíždět občané z Německé demokratické republiky, kteří mířili na velvyslanectví Spolkové republiky Německo, kde žádali azyl. Po trojstranných diplomatických dohodách byly tyto uprchlíci odváženy vlaky do SRN. Dne 9. listopadu 1989 padla berlínská zeď.<sup>11</sup> Zásadním dnem pro Československo se stal 17. listopad 1989, kdy represivní složky brutálně rozehnaly pochod studentů, konaný ku příležitosti 50. výročí uzavření českých vysokých škol nacisty a popravy tehdejších studentských vůdců. Povolená manifestace započala na pražském Albertově

---

<sup>10</sup> KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.

<sup>11</sup> Berlínská zeď. Totalita [online]. Praha, 2007 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz>



pokračovala dál přes Vyšehrad, po vltavském nábřeží až k Václavskému náměstí. Na Národní třídě však byli demonstranti zastavení bezpečnostními složkami a následovně rozehnáni pomocí obušků. Řada studentů byla zraněna. Tato brutalita pohnula myslí české veřejnosti natolik, že následovala stávka studentů vysokých škol, podpořená stávkou herců. Celou zemí se začaly nekontrolovatelně šířit protestní shromáždění. Stávkující herci a studenti začali získávat podporu celé veřejnosti. Dne 19. listopadu vzniklo v pražské Laterně magice útočiště pro lidi, kteří odmítli neomezenou vládu KSČ pod názvem Občanské fórum. Jako jeho protějšek vznikla v Bratislavě Verenosť proti násiliu, které reprezentovali například Ján Budaj, Fedor Gál nebo Milan Kňažko. Občanské fórum reprezentovali hlavně Václav Havel, Petr Pithart, Petr Uhl a Michael Kocáb.

Od 20. listopadu probíhali v Praze masové demonstrace, které vyvrcholily 25. a 26. listopadu na Letenské pláni za účasti téměř jednoho milionu obyvatel. 24. listopadu rezignoval generální tajemník Miloš Jakeš, jehož místo zastoupil Karel Urbánek. Dne 26. listopadu došlo k prvnímu setkání představitele Občanského fóra Václavem Havlem s představitelem federální vlády Ladislavem Adamcem. Výsledkem setkání byl Adamcův souhlas se vznikem vlády se zastoupením Občanského fóra. 27. listopadu 1989 proběhla na podporu požadavků Občanského fóra a Verenosťi proti násiliu celostátní dvouhodinová stávka. Dne 29. listopadu zrušilo federální shromáždění článek 4 ústavy o vedoucí úloze KSČ ve společnosti a článek 16 o výchově dětí v duchu marxismu-leninismu. Občanské fórum zveřejnilo svůj program s názvem „Co chceme“, který směřoval k pluralitní společnosti a sociálně tržnímu ekonomickému modelu. Dne 3. prosince 1989 byla představena nová rekonstruovaná vláda, v níž však nadále převažovali ministři za KSČ, což vzbudilo ostrý nesouhlas členů Občanského fóra a Verenosťi proti násiliu. Vláda proto 7. prosince podala demisi a 10. prosince 1989 jmenoval Gustav Husák Vládu národního porozumění Mariána Čalfy, která měla 22 členů a poprvé od roku 1948 v ní neměla většinu KSČ. Ihned po jmenování vlády Gustav Husák na funkci prezidenta rezignoval. Volbu nového prezidenta zásadně ovlivnil předseda federální vlády Marián Čalfa, který po jednáních s Občanským fórem a Václavem Havlem osobně zajistil jeho prosazení ve federálním shromáždění. K historickému momentu došlo 29. prosince 1989 ve Vladislavském sále na Pražském hradě, když se Alexandr Dubček stal předsedou Federálního shromáždění ČSSR. Následovala volba Václava Havla, jako nového prezidenta Československa. Tato volba znamenala první krok k demokracii.

Komunistický režim panující v Československu od 25. února 1948 do 17. listopadu 1989 byl podle zákona o protiprávnosti komunistického režimu prohlášen za zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný<sup>12</sup>.

Od prosince roku 1989 do února roku 1990 probíhaly hromadné rezignace poslanců československého Federálního shromáždění. Kooptace nových poslanců začaly 28. prosincem 1989 a končily 27. února 1990. 28. února 1989 přijalo Federální shromáždění tzv. kooptační zákon, podle něhož se v případě uprázdnění poslaneckého místa neměly konat nové volby, ale nového člena si volil zákonodárný sbor sám<sup>13</sup>. Tento zákon měl stanovenou účinnost do dne voleb, nejpozději však do konce roku 1990. Současně byl přijat i ústavní zákon, který měnil znění poslaneckého slibu

Dne 23. ledna 1990 byl přijat ústavní zákon o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů, který stanovil, že poslanci, kteří v rámci rozložení politických sil nebo vzhledem k svému dosavadnímu působení neskýtají záruky rozvoje politické demokracie, budou ze své funkce odvoláni politickou stranou, jejímiž jsou členy. Poslance bez stranické příslušnosti mohl odvolat příslušný orgán Národní fronty po vzájemné dohodě s Občanským fórem v České socialistické republice a s hnutím Veřejnost proti násilí ve Slovenské socialistické republice<sup>14</sup>. Tento zákon vyvolal silnou vlnu nevole. Mnoho poslanců rezignovalo. Během 29. a 30. ledna 1990 byli z Federálního shromáždění odvoláni nežádoucí poslanci, kteří ještě nerezignovali.

Za autora myšlenky kooptace v roce 1989, kterou mnozí přijímali s nesouhlasem či rozpaky, bývá označován reformní komunist Zdeněk Jičínský, který to považoval za akt spravedlivé odplaty za odstranění reformních komunistů z parlamentu kooptací v roce 1969. O měsíc později vláda konstatovala, že toto řešení zdiskreditovalo Českou republiku v zahraničí<sup>15</sup>. 28. prosince 1989 byl předsedou Federálního shromáždění zvolen poslanec Alexander Dubček.

### 1.2.5 90. léta

Poslední kooptace do Federálního shromáždění byly provedeny 27. února 1990 a v následujících dnech bylo na schůzi parlamentu též rozhodnuto o zkrácení volebního

---

<sup>12</sup> 198/1993 Sb., *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu*. Sbírka zákonů, částka 51/1993, vydána 9. 7. 1993

<sup>13</sup> 183/1989 Sb., Ústavní zákon o volbě nových poslanců zákonodárných sborů. Sbírka zákonů, částka 37/1989, vydána 28. 12. 1989

<sup>14</sup> 4/1990 Sb., Ústavní zákon o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů. Sbírka zákonů, částka 14/1990, vydána 23. 1. 1990

období a o červnových volbách. 28. března téhož roku oficiálně zanikla Československá socialistická republika a vznikl nový nástupnický stát Česká a Slovenská Federativní Republika, který sdružoval oba dva národy až do roku 1992, kdy došlo k definitivnímu rozdělení obou zemí.

V červnu 1990 proběhly první demokratické volby od roku 1946. Občané se mohli rozhodovat mezi několika desítkami politických stran. Nejsilnější stranou bylo Občanské fórum, které pod sebou sdružovalo několik demokratických proudů. Po sečtení hlasů zvítězilo v Čechách Občanské fórum, na Slovensku pak Verejnost' proti násiliu.

Hlavním tématem se místo změny politického režimu a transformace ekonomiky začala rychle stávat národnostní otázka. Spory se vyhrotily v roce 1990 ve formě tzv. Pomlčkové války o název federace. Nakonec byl zvolen kompromisní název Česká a Slovenská federativní republika. Situace se však vyhrocovala i nadále. Napětí vzbuzovala mimo jiné i asymetrie mnoha institucí. Například v Česku působila Československá televize, ale na Slovensku vznikla Slovenská televízia, souběžně vznikaly na Slovensku tendence ke zřízení slovenské policie, slovenské armády i slovenské národní banky. Parlamentnímu projednávání zákonů dělal vážný problém zákaz majorizace. Roku 1990 přijala Slovenská i Česká národní strana ústavní zákony, podle kterých byly zavedeny samostatné státní symboly České republiky a Slovenské republiky.

Český premiér Petr Pithart v té době zmínil vizi dvojdomku, de facto konfederace. Jeho Občanské hnutí následně propadlo ve volbách. Václav Klaus později přičítal vinu za rozdělení jak vstřícnosti Petra Pitharta vůči slovenským požadavkům, která údajně vedla k vyřazení federálních orgánů ze hry, tak údajné zásluze prezidenta Václava Havla o dočasné sesazení Vladimíra Mečiara z funkce slovenského premiéra.

Ján Čarnogurský chtěl vyhlášení samostatnosti Slovenska odložit až na dobu vstupu ČSFR do Evropské Unie. Tím způsobil propad své politické strany. Rozdělení Československa podporovaly všechny významné slovenské politické strany a špičkoví politici.

---

<sup>15</sup> POLITIKA: Česko a volby prezidentů. Neviditelný pes: první český ryze internetový deník [online]. Praha, 2007 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <http://neviditelnypes.lidovky.cz>

Ve volbách uspěla v Čechách ODS s heslem „společný stát, nebo rozdělení“ a na Slovensku HZDS s požadavkem „konfederace, nebo rozdělení“.<sup>16</sup> Úplné rozdělení federace bylo tedy průnikem programů vítězných stran obou národních států, třebaže jejich mandát rozdělit federaci byl později mnohokrát zpochybňován.

Ačkoliv již 18. července 1991 byl federálním shromážděním přijat ústavní zákon o referendu, nebylo pořádání referenda o rozdělení federace podle tohoto zákona nikdy vážně navrženo – zřejmě i proto, že by jeho případný zamítavý výsledek situaci pravděpodobně nevyřešil. Ústavní zákon sice prikazoval, aby o návrhu na vystoupení jedné z republik z federace bylo rozhodnuto referendem, avšak rozdělení Československa bylo zkonstruováno jako zánik federace, nikoliv jako vystoupení jedné z republik. 17. července 1992 přijala a vyhlásila Slovenská národní rada dokument Deklarace Slovenské národní rady o svrchovanosti Slovenské republiky, který vyslovuje požadavek samostatnosti Slovenska. 20. července 1992 odstoupil ze své funkce prezident ČSFR Václav Havel. Po zbylou dobu své existence byla federace bez prezidenta.

Jednání nutná k rozdělení republik vedl předseda české vlády Václav Klaus a předseda slovenské vlády Vladimír Mečiar. Setkání proběhlo 8.července 1992 v brněnské vile Tugendhat, kde se dohodli na rozdělení federace. 26.srpna 1992 dohodu podepsali na témže místě.

13. listopadu 1992 přijalo Federální shromáždění ústavní zákon o dělení majetku České a Slovenské Federativní Republiky mezi Českou Republiku a Slovenskou Republiku. 25. listopadu 1992 přijalo Federální shromáždění ústavní zákon o zániku ČSFR k 31. prosinci 1992. 15. prosince 1992 přijala Česká národní rada ústavní zákon o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní republik, který stanovoval převzetí právního řádu a kompetencí ČSFR Českou republikou. Téhož dne přijala Česká národní rada usnesení, ve kterém vyjádřila předpoklad, že žádný výklad stávajících právních norem nepřipouští zpochybnění kontinuity zákonodárné moci, jejíž nositelkou je uzákoněna Česká národní rada. 16.prosince 1992 schválila Česká národní rada novou Ústavu České republiky. Slovenská národní rada též přijala ještě před zánikem federace ústavu Slovenské republik. 22. prosince 1992 přijala Česká národní rada další zákon o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR, který řešil otázku soudnictví.

---

<sup>16</sup> MENCL, Vojtěch, Miloš HÁJEK, Erika KADLECOVÁ a Milan OTÁHAL. *Křižovatky 20. století: Světlo na bílá místa v nejnovejších dějinách*. Praha: Naše Vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.

Funkci Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky převzala dosavadní Česká národní rada. Slovenská národní rada pokračovala po zániku federace jako parlament.

26. ledna 1993 zvolila poslanecká sněmovna Václava Havla prvním prezidentem České republiky.<sup>17</sup>

Česká republika i Slovenská republika se na mezinárodní scéně prezentovali jako nástupnické státy Československa. Po rozpadu ČSFR podepisovali oba osamostatněné státy desítky dodatkových dohod, které potvrzovaly platnost dřívějších dvoustranných smluv, uzavřených federací s jinými státy.

V roce 1995 ustanovily obě samostatné země jazykový zákon, který na Slovensku přiznává češtině postavení jazyka splňujícího požadavek základní srozumitelnosti z hlediska státního jazyka a umožňuje ji v mnoha případech používat rovnocenně ke slovenštině. Obdobného postavení požívá slovenština v České republice. Roku 1996 podepsaly Česká republika a Slovenská republika protokol, který vymezoval rozdělení povinností vyplývajících z mnohostranných smluv uzavřených za Československa. Od roku 1996 začal existovat Senát jako horní komora českého Parlamentu.

Prezident Václav Havel věnoval mnohé úsilí ke zlepšení česko-německých vztahů poškozených druhou světovou válkou a jejími následky. Vyvrcholením jeho snažení byla Česko-německá deklarace z roku 1997, v níž se obě strany omluvily za vzájemně způsobené bezpráví a deklarovaly společné demokratické hodnoty.

První větší krizi zažilo samostatné Česko v roce 1997. Po ekonomických problémech způsobených krizí nezdravého propojení bank a státu, chybami při privatizaci, jež mj. vedly k fenoménu tzv. tunelování a skandálu s financováním ODS padla vláda Václava Klause. V době vnitropolitické krize a rozštěpení ODS koncem roku 1997 Havel podpořil protiklausovské křídlo ODS, z něhož vzešla Unie svobody. Měl velký podíl na sestavení poloúřednické vlády Josefa Tošovského bez Klausovy účasti. Nesoulad mezi prezidentem a předsedou ODS byl pak zřetelný až do konce Havlových dvou funkčních období.

Ekonomickou transformaci, nepřežili některé tradiční pilíře českého hospodářství, nebo byli silně oslabeni (např. Poldi Kladno, brněnská Zbrojovka, Královopolské strojírný...). Nakonec se ale našla nová struktura ekonomiky, většinou založená na zapojení českých továren do zahraničních korporací. I po rozsáhlé privatizaci zbyl v ekonomice silný veřejný sektor s velkými zaměstnavateli.

---

<sup>17</sup> UHLÍŘOVÁ, Jana. *Hledání cesty profesionalizace učitelů primární školy v letech 1948-1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-729-641-3.

Průmysl se výrazně orientoval na automobily a s nimi spjatou výrobu, jako je výroba plochých skel, součástek a gumárenství, podobně jako na Slovensku. Také výroba vlakových souprav, kolejových zařízení a autobusů se udržela. Symbolem konzumního životního stylu se staly supermarkety a hypermarkety, které ovládly maloobchodní sféru více než kdekoli jinde v Evropě.

Při volbě prezidenta dne 20. ledna 1998 byl opět zvolen Václav Havel. Předseda Republikánské strany Československa a poslanec Miroslav Sládek se tuto volbu neúspěšně pokusil napadnout u Ústavního soudu ČR, protože byl před volbou vzat do vazby a nebylo mu umožněno zúčastnit se hlasování v Parlamentu ČR. Po těchto předčasných volbách předseda ODS Václav Klaus a předseda vítězné ČSSD Miloš Zeman stabilizovali vnitropolitickou kritickou situaci slibem vzájemné podpory obou stran, zvaným „Opoziční smlouva“.<sup>18</sup>

12. března 1999 byla Česká republika přijata do Severoatlantické aliance (NATO).

V dalších poslaneckých volbách v roce 2002 opět zvítězila ČSSD a došlo k posílení levice. Vedení ODS dalo následně své funkce k dispozici. Václav Klaus se později rozhodl nekandidovat znovu na předsedu strany a oznámil úmysl kandidovat na funkci prezidenta republiky. Předsedou vlády ODS byl zvolen Mirek Topolánek a Václav Klaus se stal čestným předsedou strany.

Václav Klaus byl zvolen prezidentem 28. února 2003, do funkce byl uveden 7. března 2003.<sup>19</sup>

Roku 2003 byl v referendu schválen vstup do Evropské Unie (EU), který se uskutečnil 1. května 2004<sup>20</sup>. Tím se v zásadě naplnilo heslo sametové revoluce „Zpátky do Evropy“ a Česká republika se integrovala do nejdůležitějších politických struktur Západu.

15. února 2008 (v druhé volbě) byl Václav Klaus ve třetím kole zvolen prezidentem.

V září 2012 se na jeho pozvání konalo valné shromáždění Montpelerinské společnosti na Pražském hradě, kde Klaus prohlásil, že demokracii a tržní ekonomiku ohrožují mimo jiné ztráta tradičních hodnot, populismus demokratických politiků a rostoucí moc soudů, neziskových organizací a médií.

---

<sup>18</sup> POLITIKA: Česko a volby prezidentů. Neviditelný pes: první český ryze internetový deník [online]. Praha, 2007 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <http://neviditelnypes.lidovky.cz>

<sup>19</sup> POLITIKA: Česko a volby prezidentů. Neviditelný pes: první český ryze internetový deník [online]. Praha, 2007 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <http://neviditelnypes.lidovky.cz>

<sup>20</sup> Vstup ČR do EU. Euroskop.cz: Věcně o Evropě [online]. Praha, 2005 [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/803/sekce/vstup-cr-do-eu/>

Dne 28. září 2012 v Chrastavě na Liberecku došlo k útoku na Václava Klause airsoftovou zbraní. Zranění nebylo vážné, pouze oděrky na lokti. Útočník chtěl upozornit na špatný stav politické scény v ČR. Za útok byl potrestán šesti měsíci odnětí svobody podmíněně.

4. března 2013 schválil Senát ČR podání ústavní žaloby pro velezradu na prezidenta Václava Klause. Šlo o první žalobu na prezidenta v historii ČR. Ústavní soud projednal žalobu přednostně, řízení však bylo bez věcného projednání zastaveno se zdůvodněním, že Václav Klaus již v té době nebyl ve funkci prezidenta republiky.<sup>21</sup>

V nových volbách téhož roku se novým prezidentem ČR stal Miloš Zeman. Ve své funkci zůstal doposud.

### **1.3 Vývoj rodiny**

Hierarchické uspořádání rodinných vztahů sloužilo od nepaměti jako předloha pro hierarchické uspořádání vyšších společenských celků a respektování moci hlav rodiny učilo respektu k moci panovníka. Rodina patří ve většině sociologických koncepcí k nejdůležitějším společenským institucím. Jedním ze zásadních významů, které pro společnost má, je uvedení jedince do společnosti.

V několika posledních desetiletích prošla rodina značnými změnami, například velikost, délka trvání úplné rodiny, soužití několika generací, doba zakládání rodiny, počet dětí v rodině, rozvodovost. I význam rodiny pro společnost se měnil, a stále mění.

#### **1.3.1 Poválečné období – 40. léta**

Celé devatenácté a první polovinu dvacátého století byla rodina považována za stabilizující prvek, který zaručoval společnosti soudržnost.<sup>22</sup> V období nacistické okupace se překvapivě dařilo populačnímu vývoji, a to i navzdory celkovému strádání českého obyvatelstva. Vysvětlení je poněkud bizarní. Vyhlášení totalitní války spojené s nuceným nástupem do práce se nevztahoval na těhotné ženy, rozhodnutí založit rodinu proto mělo své opodstatnění. V roce 1940 byl však stoupající vývoj natality českého obyvatelstva důvodem k zamítnutí návrhu zákona o novomanželských půjčkách.

Odchod maďarského a německého obyvatelstva z pohraničních oblastí hned po válce se projevil proměnou žebříčku hodnot odsunutých lidí, kteří si museli vybrat mezi vlastní a partnerem. Smíšená manželství se stala nežádoucím jevem. Manželství Čecha

---

<sup>21</sup> Ústavní soud zastavil řízení o velezradě bývalého prezidenta Václava Klause. Ústavní soud: Věcně o Evropě [online]. Brno, 2013 [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <http://www.usoud.cz/aktualne/ustavni-soud-zastavil-rizeni-o-velezrade-byvaleho-prezidenta-vaclava-klause-aktualizovan/>

s Němkou bylo národnostně tolerováno mnohem víc než manželství Češky s Němcem.<sup>23</sup> Mužova národnost se automaticky přenášela na děti, zatímco ženina národnost jakoby neexistovala. Národní zájmy předcházely rodinnému poutu.

Zájem o stabilizaci sociální situace po válce obrátila politiku k podpoře rodin s dětmi. Roku 1945 byly zavedeny přídavky na děti.

Nejblíže k populační problematice mělo po válce ministerstvo zdravotnictví, které vytvořilo Ústřední komisi pro otázky populační. Jako podklad jim sloužil *Plán populační politiky* vypracovaný lékařem Františkem Pachnerem.

Po sedmi letech okupace se začal formovat projekt komplexních opatření na podporu natality. Pachnerův populační plán je první souhrnné vyjádření konkrétních populačních požadavků poválečného Československa. Předpokládaly se změny v oblasti rodinného práva. Mělo dojít ke zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí, nebo k úpravě dědického práva podle populačních kritérií.

Původní myšlenka měla silný eugenický ráz. Podmínky pro stanovení zákazu uzavření sňatku zřetelně zasahovaly do občanských svobod jednotlivců a s lékařským tajemstvím se nepočítalo skoro vůbec. Navzdory úsilí se roku 1949 zákon o právu rodinném omezil pouze na formulaci vztahující se k osobám s duševním onemocněním, jimž povolil sňatek pouze v případě, že je jejich stav „slučitelný s podstatou manželství“.<sup>24</sup> Manželství muselo mít pro populaci význam. Výsadní právo státu dohlížet nad uzavíráním sňatků vedlo k novému zákonu, podle něhož byl poprvé povinný civilní sňatek.

V prohlášení vlády z roku 1947 deklarovaly českoslovenští politici snahu o vytvoření plánu populační revoluce etnicky homogenní československé společnosti. Téhož roku se projednávaly dva zákony, zákon o poradenské zdravotní péči a zákon upravující péči o mládež. Zákony sklidily pozitivní ohlas v dobré víře, že se stát o matku a dítě stará. Zdokonalování prevence mělo ulehčit nárokům sociálního pojištění a odstranit množství diagnóz. Věřilo se, že v budoucnu bude prevence dovedena k takové dokonalosti, že nápravné péče mládeže už nebude zapotřebí.

---

<sup>22</sup> MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

<sup>23</sup> Podrobněji v: RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5.

<sup>24</sup> RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5.



Význam poraden se v průběhu let měnil. Zatímco ve třicátých a čtyřicátých letech hrály primární roli a zdravotnické ústavy hrály „druhé housle“, od roku 1947 se tento směr pomalu převracel. Většina porodů byla nyní směřována do ústavů s lepším hygienickým zázemím.

Velkou roli v předporodní a porodní péči hrály také sociální rozdíly. Venkovské ženy a ženy řemeslníků často preferovaly spíše domácí porod, aby nedošlo k situaci, kdy v její nepřítomnosti zůstanou děti samy doma, protože manžel bude v práci. Rovnostářská politika měla tyto rozdíly smazat.

Další projednávanou otázkou byla kojenecká úmrtnost. Tento problém měl být odstraněn, nebo alespoň zmírněn přeškolením porodních asistentek v oblastech hygieny. Kvalita porodního asistentství se stala přednější než výstavba nových oddělení. Některé starší asistentky neměly poznatky v oblasti moderního porodnictví, což mohlo sabotovat snahy o snížení kojenecké úmrtnosti. Odborníci chtěli vytvořit centrálně řízený systém, který by provázel matky, vytvářel jejich diagnostiku a evidoval je. Do cesty se těmto plánům stavěly dva problémy: malý počet lékařského personálu a neinformovanost žen o hygienických zásadách, kdy se mnohé z nich stále spoléhaly spíše na tradiční pověry.<sup>25</sup>

Práce asistentek se stala velmi sledovanou. Jejich práce, která se neomezovala pouze na akt porodu z nich činila nejdůležitější státní zbraň proti kojenecké mortalitě a připisoval se jim velký význam ve výchově matek, proto se začal klást důraz na jejich profesionalizaci. Jejich činnost postihovala jak péči prenatální, kdy měly matkám rozmlouvat potraty a doporučovat jim poradny, tak porod jako takový. Jejich význam byl tak velký, že v roce 1948 vešel v platnost zákon, který přikazoval zřídit u každého porodnického okrsku místo okrskové porodní asistentky. Nový nejvyšší možný věk se stanovoval na 45 let.

Pěstounské a ústavní péči nebylo v rámci populačních strategií věnováno mnoho pozornosti. Pěstounská péče byla preferovanější, protože byla pro vývoj dítěte příznivější a levnější, a navíc nahrávala předpokladu, že poválečné Československo staví na rodině.

Zkušenost s tím, že české ženy pracují byla vnímána jako velká újma na jejich biologickém poslání. Protiargument Ústřední rady odborů konstatoval nedostatečný

---

<sup>25</sup> MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

počet ústavů a zařízení, které by poskytovaly pracujícím matkám možnost o děti náležitě pečovat.

### 1.3.2 50. léta

Roku 1953 byla přijata měnová reforma, která měla za následek úpadek oblíbenosti novomanželských půjček. Podmínky byly nově stanoveny tak, že je domácnost s průměrným příjmem nebyla schopna splnit. Půjčky nebyly zrušeny, jejich používání se však značně omezilo.

V reakci na měnovou reformu následovalo v následujících letech snižování maloobchodních cen. To se nejvíce projevilo na cenách potravin, což ovšem zvětšilo propast mezi životní úrovní rodin s dětmi a rodin bezdětných. Zlevňování nebylo podepřeno žádnými opatřeními ve prospěch početných rodin. Určitou výjimku tvořilo zlevnění dětského oblečení a obuvi roku 1956, které přetrvalo do roku 1975. Populační klima se začalo zhoršovat.

V okresech bez nemocnic se začaly v rámci lepší péče o matky a děti zřizovat porodnice, kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let, jesle a dětské a ženské poradny. Péče v těchto ústavech byla pro pojištěnce národního pojištění bezplatná.

Myšlenka manifestovat ideál početné rodiny byla politicky velmi živá. Proto byl v březnu roku 1957 přijat zákon o čestném odznaku Mateřství udělovaným na Mezinárodní den žen a vztahující se na matky s pěti a více dětmi. Tato symbolická odměna byla pofiderní.

Extenzivní ekonomický růst s důrazem na rozvoj těžkého průmyslu, který navíc nebyl po Československu rozprostřen rovnoměrně, vyvolával problémy z hlediska rodinného soužití a zaměstnanosti. Převaha mužů v místech s těžkým průmyslem a nadbytek žen v místech s lehkým průmyslem negativně ovlivňovali sňatečnost a stabilizaci pracovních sil.

Stát se ve druhé polovině padesátých let začal o péči o rodinu zajímat ve srovnání s přechozími léty mnohem více. Impulzem k řešení nastalé situace se stalo ustavení Státní populační komise z 6. ledna 1958 na základě usnesení č. 918 z 28. srpna 1957.<sup>26</sup> Komise měla v základě na starost podávání návrhů a připomínek pro další populační rozvoj, kontrolovat právní předpisy, které by mohly mít vliv na populační vývoj a

---

<sup>26</sup> Blíže v: RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5.

organizovat a koordinovat výzkum vztahující se k populačním otázkám a opatření mající populační dosah.

Populační situaci v roce 1959 lze charakterizovat menším vzestupem sňatečnosti, slabým poklesem rozvodovosti, velkým propadem porodnosti a vzrůstající potratovostí obyvatelstva. Situace nebyla ideální a při budoucím plánování se spojovaly ekonomické zájmy společnosti s významem rodiny pro budoucnost.

Na konci padesátých let se, vlivem různých zdravotních opatření zacílených na kojence, zpomalila kojenecká úmrtnost v Československu. Naproti tomu míra natality zůstávala daleko za očekávanými sociálních expertů i politiků.

### **1.3.3 60. léta**

Na počátku šedesátých let došlo k posunu v úvahách o natalitě, způsobených opětovným poklesem živě narozených dětí. Situace v Československu se však nijak neodlišovala od situace v ostatních zemích Evropy. V připomínkovém řízení od roku 1962 byla zpracována dlouhodobá strategie populačního vývoje.<sup>27</sup>

Nastalé změny vedly k tomu, že rodina ztratila svou zabezpečovací a výrobní funkci, kterou za ni převzal stát. Tato změna vycházela z posílené role státu v rodinné sféře než ze změny funkce rodiny. Zájem o zvyšování populace měl nově celospolečenský rozměr a ekonomickou podstatu. Stále více žen si nepřálo mít víc jak 2 děti, úkolem populační politiky se proto stalo takové stanovení podmínek, aby rodiny měly větší počet dětí bez újmy na své životní úrovni a aby docházelo ke zmenšování propasti mezi rodinami s dětmi a rodinami bezdětnými. V březnu roku 1962 byl uveden v platnost zákon o sociálním zabezpečení družstevních rolníků, který zaváděl peněžitou pomoc v mateřství, podporu při narození a přídavky na děti. Dalším zákonem uvedeným ve prospěch těhotných žen a matek byl zákon z roku 1964, který prodlužoval mateřskou dovolenou na 22 týdnů, po kterých se pracující matka mohla dítěti věnovat v rámci mateřské dovolené až do jednoho roku dítěte.

Roku 1966 zavedl stát další formu podpory, když stanovil tzv. příspěvek v těhotenství a mateřství, který měl ženě kompenzovat rozdíl mezi průměrným platem před těhotenstvím a výdělkem po převedení na práci neohrožující její graviditu.

Zákon z roku 1964, který stanovoval mateřskou dovolenou na 22 týdnů prošel úpravou ještě jednou v roce 1968, kdy byla mateřská dovolená opět prodloužena, tentokrát na 26 týdnů. Zároveň s tím se dávky na děti, předtím pouze pro zaměstnance a družstevníky,

staly univerzálními pro všechny. Navíc byla zvýšena peněžitá pomoc v mateřství a porodné. Pomyslnou korunu propopulačním opatřením nasadil zákon z roku 1969, který zaváděl mateřský příspěvek. Očekávalo se, že matky tak zůstanou doma s dětmi až do tří let jejich věku. Na příspěvek měly ženy nárok od druhého a dalšího dítěte v případě že se rozhodly o děti celodenně pečovat a nechodit do zaměstnání. Nabídka sice byla zpočátku lákavá, v praxi však příliš nefungovala.

Sociální politika počítala s tím, že průměrný počet dětí v rodině by měl být dvě až tři, a že rodiny s dětmi by neměly zaostávat za ostatními vrstvami obyvatelstva. Efekty rodinné politiky tím byly vysvětleny jen částečně. V porovnání s přechozími léty ubyl počet žen, které chtěly mít jedno dítě, a naopak vzrostl počet těch, které hodlaly mít děti tři.

Na konci šedesátých let se hromadily negativní dopady na rodinu, způsobené čtvrtstoletím budování socialismu. Po prvotní averzi, který k instituci rodiny komunisté projevovali, začali mít k rodině vřelejší vztah a role ženy-matky se opět stala pro socializaci dítěte nezastupitelnou.

#### **1.3.4 70.léta**

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let začaly při okresních a krajských národních výborech vnikat manželské a předmanželské poradny. Poradny spadaly do soustavy kulturně výchovné činnosti a měly zamezit rozpadům manželství u mladých párů, nebo v manželských krizích.

Na začátku sedmdesátých let se do rodinné politiky promítla propopulační opatření z druhé poloviny šedesátých let. Doba vyplácení mateřského příspěvku se rozšířila z jednoho roku na dva. Dávka měla jako podmínku řádnou péči o dítě, v praxi to tedy znamenalo zkvalitnění lékařské péče a hygieny v domácnostech.

Pronatalismus nebyl stranickým vedením vnímán jako příliš důležitý, naopak. Podniky odmítaly ženám „podržet“ pracovní místo v době jejich mateřské dovolené a ve feminizovaných odvětvích panovala obava o nedostatek pracovních sil.<sup>28</sup> Kompromisem se stala nová novelizace zákoníku práce, která ženám zaručovala návrat do původního zaměstnání, ale pouze po dobu trvání řádné mateřské dovolené. Pracovní poměr k organizaci zůstal zachován, nicméně ženy mohly být zařazeny na jiné místo.

---

<sup>27</sup> MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

<sup>28</sup> MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-702-9018-8.

Ochrana těhotných žen a matek se dostávala do konfliktu se zaměstnavateli po celé období sedmdesátých a někdy i v osmdesátých letech.

V letech 1972–1973 nastala druhá vlna pronatalitních opatření. Došlo k opětovnému zvýšení přídavku na děti v rodinách se dvěma a více dětmi, bylo obnoveno pěstounství, které mělo za cíl zkvalitnit péči o děti bez rodiny a byly upraveny podmínky pro novomanželské půjčky, které se vztahovaly pouze na zaměstnané. Pokud se manželům narodilo dítě, měli nárok na poměrně vysoký státní příspěvek na úhradu půjčky, který se s dalším dítětem zvýšil, podmínkou byla řádná péče o děti. Půjčky se staly oblíbenými a zůstaly až o roku 1990, kdy byly zrušeny.

Celková délka mateřské dovolené, tedy 26 týdnů, byla využívána pouze sporadicky a ve většině případů ženami se základním vzděláním. Délka pobytu mateřské dovolené se ukázala jako nepřímo úměrná výši mzdy matky s vyšším vzděláním. Výměra mateřského příspěvku tak byla výhodná pro nekvalifikované ženy, zatímco ty kvalifikované na ní tratiley.

Důležitou otázkou byl nedostatek bytů a nevyhovující bydlení pro rodiny s dětmi. Problém byl zjištěn již v šedesátých letech. V průběhu normalizace se situace v porovnání s šedesátými léty sice zlepšila, přesto však nebyla poptávka v uspokojivé míře naplněna.<sup>29</sup>

Opatření pro dítě a matku počítaly s ustáleným modelem nukleární, úplné rodiny. Tato opatření však nefungovala v případech, kdy tento model neexistoval – u neúplných rodin.

V konfrontaci se zvyšujícím se počtem rozvodů vyvstala otázka ohledně placení alimentů. Výše dávek se vyměřovala na jedné straně finančními možnostmi rodiče a na straně druhé podle potřeb dítěte, přičemž se přihlíželo k tomu, v jaké míře rodič o dítě a domácnost pečuje. Dávka plnila vyrovnávací funkci v rodinách s nízkými příjmy.

Prosazování ideální rodiny jako by se míjelo účinkem. Kromě zvyšujícího se počtu rozvodů vzrostl počet žádostí u přerušení těhotenství. Nejdůležitějším nástrojem pro kontrolu porodnosti se od konce padesátých let staly interupční komise. Ty měly právo posuzovat, jestli jsou matčiny důvody pro přerušení těhotenství shodné se státním zájmem – propopulační politikou. Souhlas s přerušením se uděloval pouze v případě, kdy těhotenství ohrožovalo život matky, nebo z jiných závažných důvodů. Pokud důvod nebyl oprávněný, měla dobře míněnými radami matky přesvědčit, aby si dítě nechaly.

Jejich popularita byla velmi nízká, ženy v radách viděly spíše necitlivý úřední zásah než pomoc.

V české společnosti docházelo k porodům v poměrně nízkém věku, což pokračovalo až do osmdesátých let. Reprodukční funkce byla upřednostňována před ekonomickou. Pronatalitní politika s sebou nesla růst nákladů, což způsobilo změny v prioritách státní politiky. Místo populačního růstu se do popředí dostalo vytvoření podmínek, které by zmírnily negativní dopady náhle vysokého počtu narozených dětí. Bylo třeba zajistit dostatečný počet míst v jeslích a vzdělávacích institucích.

### **1.3.5 80. léta**

Díky pronatalitním opatřením se narodilo velké množství dětí v poměrně krátké době, což mělo za následek vychýlení demografického vývoje a tím způsobené vážné sociální problémy. Obecně je přijímán názor, že opatření pomohla ke snížení poklesu porodnosti, pomohla přetrvání modelu dvoudětné rodiny a podpořila časnou plodnost žen, které měly první dítě mnohdy už v 18 letech.

Vzrostla celková míra rozvodovosti, a tudíž i počet rodin, tvořených jen jedním rodičem. Sčítání lidu z roku 1980 zjišťuje, že v Československé republice byla pouze necelá třetina rodin, tvořených oběma rodiči.<sup>30</sup> Z toho vyplývá, že již tehdy byla rodina náchylná k rozpadu, což vedlo ke vzniku neúplných rodin. Jako reakce na tento stav začaly vznikat nepříbuzenská společenství v bytových jednotkách, tvořená lidmi, kteří se rozhodli spolu dobrovolně bydlet a hospodařit spolu.

V osmdesátých letech ztratila pronatalitní opatření svou dynamiku a bylo třeba začít hledat nové modely rodinné politiky. Rodinná politika se měla stát samostatným odvětvím a rodina měla být vnímána jako společenská instituce, která přebere maximum funkcí, aby nezatěžovala stát.

### **1.3.6 90. léta**

V devadesátých letech můžeme opět vidět nárůst rozvodovosti. Rozvodovost stoupala hlavně v krátkce trvajících manželstvích, nově však přibýval počet rozvodů u manželství dlouhotrvajících.<sup>31</sup> Rodičovská a profesní role se dostávají do konfliktu, ve kterém

---

<sup>29</sup> OPRAVILOVÁ, Eva. *Předškolní pedagogika*. Vyd. 2. opr. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002. Studijní texty pro distanční studium. ISBN 80-708-3656-3.

<sup>30</sup> Více v: MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-702-9018-8.

<sup>31</sup> Blíže v: JANIŠ, Kamil a Tomáš SVATOŠ. *Rodina a otázky s ní související: učební text*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-704-1842-7.

většinou převáží touha po kariéře, nad touhou po rodině a dítěti. Z toho důvodu se zvyšoval, a stále se zvyšuje, věk pro mateřství.

### **1.3.7 Současnost**

V současnosti už „tradiční“ model rodiny jako monogamního páru se dvěma dětmi není aktuální. Existují i jiné typy domácností od nejrůznějších typů nesezdaného soužití a sezdaného nesoužití přes partnerský život mimo manželství až po soužití homosexuálů s adoptovanými dětmi. Domácnosti manželských párů s dětmi tvoří dnes v Evropě jen asi čtvrtinu všech domácností.

Zvyšuje se průměrný věk sňatků a partneři zakládají rodinu ve zralejším věku, většinou po nějaké době společného soužití. V USA však došli k závěru, že se páry, které spolu žijí před uzavřením sňatku, rozvádějí s větší pravděpodobností než páry, které spolu předtím nežily.

Větší technická vyspělost připravila rodinu o „rodinné chvíle“, kdy si členové domácnosti spolu sedli, a povídali si, probrali důležitá témata, nebo něco dělali. Společné scházení u večere nahradilo posezení u televize, kde programy většinou přehluší jakýkoliv pokus o kontakt.

Vyspělejší medicína prodlužuje věkovou hranici směrem vzhůru. Věk, kdy má žena děti se nyní pohybuje kolem třiceti, někdy i čtyřiceti let. Ještě v devadesátých letech nebylo neobvyklé mít rodinu o deset let dříve, tedy ve dvaceti.

Demokratizační tendence v rodině přiblížily, někdy až vyměnily role ženy a muže v rodině. Stále více mužů zůstává na mateřské dovolené, zatímco ženy se staly živitelkami a „hlavami rodiny“. Také vztah rodiče a dítěte se oproti minulosti zdemokratizoval. Důsledky těchto změn nejsou vždy jen pozitivní. Vlivem hektického životního stylu a hledání kariéry nemají rodiče na děti dostatek času. Děti tím trpí, jsou často odkázány samy na sebe. Moderní technologie, (jako počítače a televize) a školní instituce nahrazují výchovný prvek rodiny.

S „novou společností“ působí na rodinu nové tlaky, kvůli které rodina přestává plnit své základní funkce. Paradoxně se však právě vlivem těchto tlaků stává opěrným bodem, prostředím, do kterého se může jedinec uchýlit a cítit se jedinec v něm v bezpečí.

## 1.4 Pojetí dítěte

Příchod dítěte do rodiny je považován za šťastnou událost. Narození dítěte představuje naplnění života muže a ženy, a zároveň jim dává odpovědnost za nově narozenou bytost.

Konec 19. století a začátek 20. století s sebou přináší hnutí za novou výchovu, které postupně vystoupilo za hranice jednotlivých zemí a „...posílilo důvěru v působení výchovy jako nástroje k uskutečnění všech žádoucích změn.“<sup>32</sup>

Představitelé a stoupenci tohoto hnutí byli především teoretici, kteří s dětmi skutečně pracovali. Přes různé myšlenkové proudy, politické a filozofické názory a náboženská přesvědčení se všichni shodovali na základním východisku přirozené výchovy, jejíž kořeny sahají až ke Komenskému a Rousseauovi. Hlavní myšlenkou pak bylo rozvíjení toho, co má každý člověk vrozené. Nová výchova kladla důraz na spontaneitu, přitom však neodmítala úsilí ani námahu dítěte. Žádala však, aby úsilí vyplývalo z vnitřního zájmu.

Hlavním rozdílem byl nový postoj k dítěti a dětství. Nově byl vnímán láskyplnější postoj jako velmi přínosný pro jeho rozvoj, a to bez ohledu na to, jaké je. Dětství se tak stávalo ne již jen bezvýznamným přechodným stavem, ale stavem, který má vysokou hodnotu sám v sobě. S dětmi se začalo skutečně počítat. Začala se pro ně vytvářet jim odpovídající kultura (např. loutková divadla, vycházet dětské knihy, hračky...)

Toto reformní hnutí, které vznikalo po celém světě ukazuje, že šlo o přirozené vzednutí zájmu o dítě. O impuls směrem k velké společenské změně.<sup>33</sup>

Roku 1924 přijala Mezinárodní unie Ženevskou deklaraci práv dítěte, jejímž podepsáním se státy zavázaly k vytvoření podmínek, které dítě chrání před kořistováním a zajišťují mu optimální tělesný a mentální rozvoj.

Období druhé světové války reformní hnutí přerušilo. Nacisté v okupovaných zemích, i v zemi vlastní, začali vyžadovat „rasovou čistotu“. K tomu bylo v rasové příručce „Rassenpolitik“ uvedeno: *„Cíle naší politiky dosáhneme, když všichni zdraví, rasově a dědičně biologicky hodnotní rodiče budou vidět největší bohatství a naplnění svého života ve svých dětech. Přitom nemyslíme u těchto rodů na rodinu se čtyřmi dětmi, ale na rodiny s nejméně čtyřmi dětmi, tj. pěti, šesti, sedmi a více dětmi. Systém čtyř dětí*

---

<sup>32</sup> OPRAVILOVÁ, Eva. *Předškolní pedagogika*, str. 18. Vyd. 2. opr. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002. Studijní texty pro distanční studium. ISBN 80-708-3656-3.

<sup>33</sup> MONTESSORI, Maria. *Tajuplné dětství*. Praha: Nakladatelství světových pedagogických směrů, 1998. ISBN 80-861-8900-7.



*nezabezpečuje budoucnost našeho národa a naplnění velikých úkolů, které před nás staví vůdce. Je proto nejpřednější povinností každého dědičně schopného muže a každé rodově zdravé německé ženy pochopit vůli nacionálně-socialistického vedení a velký cíl našeho vůdce a pomáhat je uskutečnit založením zdravé, velkým počtem dětí bohaté rodiny. ...“<sup>34</sup>*

Snoubenci byli před svatbou nuceni podstoupit lékařskou prohlídku. Pokud měl lékař za to, že spojením snoubenců nevznikne rasově kvalitní potomstvo, měl zvláštní soud právo rozhodnout o nucené sterilizaci.

Zaváděná propagace rodiny s mnoha dětmi však neplatila ve slovanských zemích. Naopak, panoval názor, že čím méně dětí budou mít „nižší rasy“, tím lépe. V koncentračních táborech probíhaly pokusy o masovou sterilizaci žen. Na „nečistých dětech“ se prováděli sadistické pokusy. Tím Německo porušovalo Ženskou deklaraci, kterou samo podepsalo.

Porážka fašismu spojenci nám, i dalším státům, doslova zachránila životy a národní existenci. Ačkoliv se však změnil režim a podmínky, ve kterých bylo dítě vychováváno, i v dalším období platilo, že rodina a dítě má především sloužit národu a ideologii.

Dne 11. listopadu 1946 Valné shromáždění OSN potvrdilo vznik Mezinárodního dětského fondu neodkladné pomoci (United Nations International Children's Emergency Fund) pro pomoc dětem, postiženým druhou světovou válkou. Přijímá princip, že „děti si zaslouží zvláštní pozornost“. Od roku 1953, již pod názvem UNICEF (United Nations Children's Fund) se stal trvalou součástí Organizace spojených národů specializovanou na programovou pomoc strádajícím dětem.<sup>35</sup>

V Československu po válce se samozřejmě objevily snahy o znovuoživení přerušovaných reformních myšlenek. Tato snaha však ztroskotala, protože poválečná situace byla téměř ve všech aspektech odlišná od situace předválečné.

Výchova nově stavěla na myšlence, že by děti měly být vychovávány ve veřejných institucích, aby byla žena osvobozena od výchovy dítěte a mohla podporovat stát svou prací.

Z hlediska natality byla 40. léta příznivá. Ženy se těhotenstvím snažily vyhnout nucenému nasazení v Říši. Mladé ženy upozorňovaly na svou graviditu již na začátku

---

<sup>34</sup> Nacismus a ženská otázka. České národní listy [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/Nacismusazenskaot.htm>

<sup>35</sup> Český výbor pro UNICEF. UNICEF [online]. Česká republika, 2004 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/>

pracovního svazku s předpokladem, že budou z práce brzy uvolněny, nebo nenastoupí vůbec.

Přesto však stát projevil o děti zájem, a to hlavně o děti z národnostně smíšených rodin (česko – německých). Děti ze smíšených manželství měly velký národnostní potenciál. Československý stát se stal jakýmsi rozhodčím, který posuzoval národnost těchto dětí. Vcházel při tom z přesvědčení, že za protektorátu byl české děti poněmčovány, a proto je správné tento stav napravit. Národní zájem převyšoval zájmy rodiny.

Významným zvratem je pak rok 1948, kdy přijetím zákon o jednotné škole je zákonně ustanovena nová výchovná orientace, tzv. socialistická, která je opřena o „výdobytky sovětského komunismu“. Dítě v období po roce 1948 je vnímáno jako bytost nesoucí v sobě socialistickou budoucnost, proto se stává objektem „socialistické manipulace“. Česká rodina po válce v období znovunabyté svobody se soustřeďuje na novou generaci dětí, která má demonstrovat oddělení se od zóny válečné smrti. Proto jsou poválečné ročníky dětí silné. Rodina se koncentruje kolem dítěte, stmeluje se kolem něj, a i v poměrně chudých materiálních poměrech děti prožívají šťastné dětství (např. zobrazení dětství, byť v trochu vyšší věkové kategorii, relativně pravdivě popisuje film *Obecná škola*.)

Silná poválečná natalita je vázána s prvním poválečným desetiletím a později od šedesátých let se situace mění. Klesá porodnost v důsledku drsného politického klimatu a dále díky zlepšování se materiálních podmínek rodiny, kdy se hodnoty rodiny přesunují od nového života k výraznějšímu materiálnímu zabezpečení rodiny. V důsledku toho nastupuje v sedmdesátých letech porodnická politika a navzdory tomu v osmdesátých letech velký propad živě narozených dětí (viz. kapitola Pojetí rodiny). V roce 1959 pak vyšla nová verze Ženevské deklarace práv dítěte, tzv. Charta práv dítěte, ve které se upravila práva dítěte před jeho narozením.

Vyhlášení Deklarace práv dítěte OSN v roce 1959 v Československu ovlivnilo přijetí Zákona o rodině, ze dne 4. prosince 1963, což byl významný zákonodárný akt. Jde o zákon, který se v kontextu zabývá dítětem a jeho postavením v rodině, pěstounskou péčí, osvojením a opatrovnictvím. Předchozí uvedené mezinárodní dokumenty, Ženevská deklarace práv dítěte (1924) a Deklarace o právech dítěte (1959) i přes svůj zejména morální význam mají charakter prohlášení a doporučení.<sup>36</sup>

---

<sup>36</sup> MOROZOVÁ, Simona. *Práva dětí z pohledu dětí a dospělých*. Olomouc, 2010. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií. Vedoucí práce Mgr. Dagmar Pitnerová, Ph.D.

Role matky, kterou komunisté na začátku budování socialismu zatracovali a snažili se nahradit státními institucemi, se opět stala pro výchovu dítěte nezastupitelnou.

Při příležitosti dvacátého výročí přijetí Deklarace práv dítěte a Mezinárodního roku dítěte začala v roce 1979 pracovní skupina ustanovená Komisí pro lidská práva OSN projednávat návrh polského právníka Adama Łopatky o uzavření mezinárodní Úmluvy o právech dítěte. Tento dokument měl být na rozdíl od deklarace závazný pro všechny státy, které ho podepíší.<sup>37</sup>

V roce 1988 byl občany z Charty 77 založen Helsinský výbor, který měl za úkol sledovat dodržování mezinárodních dohod v Československém právním řádu.

17. listopadu 1989 byl komunistický režim podle zákona o protiprávnosti komunistického režimu prohlášen za zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný<sup>38</sup>. Nová politika počítala s tím, že rodina převezme od státu zpět své funkce, aby nezatěžovaly stát.

Téhož roku (1989) stanovila Organizace spojených národů Úmluvu o právech dítěte, která mimo jiné charakterizovala „dítě“ a vyvodila další práva a povinnosti dítěte. U nás začala být Úmluva platná až roku 1990. V současnosti se Úmluva plní daleko méně, než se původně očekávalo. Příčinou je chybějící celistvost v přístupu k právům dítěte jako politické prioritě. Přestože děti tvoří až polovinu světové populace, jejich záležitosti zaujímají v politických koncepcích jen málokdy přední místa.

V roce 1991 byl ustanoven Český výbor pro UNICEF jako národní, nevládní, dobrovolná organizace, reprezentující a svojí činností podporující zájmy Dětského fondu-UNICEF v České republice. Zejména podporu naplňování dětských práv.<sup>39</sup>

Na základě diskuse se zástupci jednotlivých zemí pracoval Výbor pro práva dítěte OSN seznam opatření, která by měly jednotlivé země přijmout, aby se mohla práva dětí plně realizovat. Některé skupiny Úmluvu odmítali s tím, že oslabuje postavení rodičů. Opozice vůči úmluvě je však ve většině zemí slabá.

Po roce 1992 vznikl samostatný Helsinský výbor, který dodnes spolupracuje se zahraničními organizacemi podobného zaměření. V současnosti jsou připravovány pravidelné projekty ČHV, které se snaží tímto problémy řešit. Český helsinský výbor

---

<sup>37</sup> BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte. In Proměny podmínek života dětí a mládeže ve století dítěte podle Elen Keyové. Sborník ze II. symposia o vývoji sociální pedagogiky 16. Dubna 2009. Pardubice: Univerzita Pardubice Fakulta filozofická, 2009 s. 47-50.*

<sup>38</sup> 198/1993 Sb., *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Sbírká zákonů, částka 51/1993, vydána 9. 7. 1993*

<sup>39</sup> Český výbor pro UNICEF. UNICEF [online]. Česká republika, 2004 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/>

sleduje dodržování lidských práv, vydává zprávy o stavu lidských práv v České republice, snaží se vychovávat občany ke svým lidským právům a podává bezplatné poradenství lidem, jejichž práva byla porušena.

Současná legislativa vnímá dítě jako příslušníka určité sociální skupiny se specifickou společenskou pozicí a rolí.<sup>40</sup> Jsou mu přiznávána určitá práva, zároveň se připouští jeho právní nezodpovědnost a závislost na dospělých osobách. Dítě je vnímáno podle toho, čím se stane a dospělý má za úkol zajistit mu dobrou budoucnost.

Na dodržování práv dítěte dohlíží mnoho neziskových organizací. Většina z nich z nich mimo jiné nabízí i poradenskou pomoc, nebo pomoc v nouzi dětem a mladistvým bez domova, nebo dětem, o které se rodiče dostatečně nestarají. Zde uvádím pouze některé z nich:

*Česká sekce DCI – Sdružení zastánců dětských práv České republiky.*

*Fond ohrožených dětí (FOD)*

*Klokánek*

*Nadace Naše dítě*

*Sdružení SOS dětských vesniček*

*Český helsinský výbor*

## **1.5 Pojetí předškolní výchovy**

Vývoj českých předškolních institucí je možné sledovat podle věku dítěte a podle zařazení k resortu, který má nad konkrétním předškolním zařízením gesci. Nejde nám o sledování všech typů předškolních institucí (tedy ne o instituci pod gescí ministerstva zdravotnictví – jesle, dětské domovy do tří let, kojenecké ústavy, ani o instituce v gesci ministerstva sociálních věcí a práce. To jest ústavy sociální péče), ale jediné o instituci mateřských škol v gesci ministerstva školství. Důraz na mateřskou školu je dán především jejími vzdělávacími možnostmi a cíli. Proto vývoj mateřského školství je možno nahlížet následovně:

### **1.5.1 Období těsně po 2. světové válce: 1945–1955**

Toto desetiletí je charakteristické kvantitativním nárůstem mateřských škol. Nejbouřlivěji se rozvíjely mezi lety 1945–1948. Školství, narušené válkou a okupací, začalo po válce svoji přestavbu. Školní budovy, sloužící za okupace jako sklady, a v posledních letech války využívané jako polní lazarety a útulky pro německé uprchlíky,

---

<sup>40</sup> OPRAVILOVÁ, Eva. *Předškolní pedagogika*. Vyd. 2. opr. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002. Studijní texty pro distanční studium. ISBN 80-708-3656-3.

byly znovuobnovovány.<sup>41</sup> Začaly se stavět školy nové. Nárůst souvisí s výrazným otevřením pracovního trhu ženám, zvláště při výzvě „Matky, pojďte s námi budovat Republiku“. Nárůst počtu institucí odpovídá i populační síle poválečných ročníků dětí, který je pro toto období (jako opakující se výraz radosti z nabyté svobody, která se objevuje po každé skončené válce v Evropě) typický. Problémem začal být nedostatek kvalifikovaných pedagogických pracovníků i ustálených osnov či programů. Proto vydalo ministerstvo školství v roce 1945 Prozatímní pracovní program pro mateřské školy, který představoval první ustálenější směrnici pro výchovnou práci v mateřských školách.

Od roku 1945 probíhala jednání, která řešila demokratizaci školství. Jednání vyvrcholila v roce 1948 jednak postátněním veškerého školství, jednak zákonem o jednotné škole, který se vztahoval na všechny stupně škol v celém státě a jeho cílem bylo vzdělávat děti a mládež bez rozdílu původu, společenského postavení, nebo náboženského vyznání. Takovéto sjednocení škol dovolovalo snadnější dosažení ideové výchovy. Bohužel tvrzení, že „na vzdělání má nárok každý bez rozdílu“ bylo falešné, protože vstupenkou na vysoké školy byl tzv. třídní původ. Předškolní vzdělávání bylo díky němu zařazeno do školské soustavy. Mateřské školy tak přestaly být sociálním zařízením a zařadily se mezi školské instituce.

Roku 1948 byl vydán nový Pracovní program, ve kterém byly stanoveny metody a obsahy výchovné práce. Pracovní program byl roku 1953 nahrazen dokumentem *Prozatímní osnovy pro mateřské školy*. Staly se prvními osnovami vůbec a byly v nich nastaveny poznatky, návyky a dovednosti, kterých muselo dítě v jednotlivých stupních vývoje dosáhnout. Tyto požadavky byl závazné pro všechny učitelky i děti v mateřské škole. Po přidání metodických pokynů pro učitelky byly osnovy vydané znovu v roce 1955 pod názvem *Osnovy pro mateřské školy*.

Roku 1946 vyšel zákon, na jehož základě měly učitelé mateřských škol a učitelé prvního stupně získávat praktickou a teoretickou přípravu na pedagogických fakultách. I přesto však v předškolních institucích působil nekvalifikovaný personál. Řešením nekvalifikace bylo v roce 1952 přesunutí uzákoněného vysokoškolského vzdělání pro

---

<sup>41</sup> MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*: Určeno pro posl. fak. pedagog. Praha: SPN, 1980.

mateřské školy na pedagogická gymnázia a v roce 1953 na nově vzniklé pedagogické střední školy.<sup>42</sup>

### 1.5.2 Období 1955–1965

Toto desetiletí se zaměřuje na předškolní výchovu pohledem dovnitř. Jde totiž o vytváření metodických a didaktických materiálů pro práci s dětmi. Tím pádem se prohlubuje pojetí jednotlivých výchovných složek, ukotvuje se. Zpřesňují se cíle i obsah a silně se začíná respektovat vazba na věkovou kategorii dítěte. Po vydání Osnov pro mateřské školy roku 1955 došlo k opětovnému pochybování o práci učitelek. Celkově se mělo za to, že příliš upřednostňují získávání nových vědomostí, zatímco výchova jako taková zůstává ponechána, nebo plněna pouze okrajově. Z toho důvodu začaly být vypracovávány nové osnovy, které měly „...přispět k harmonickému rozvoji všech stránek osobnosti dítěte, vést k cílevědomějším a uvědomělejším zaměření výchovy pro život a práci v socialistické společnosti a umožňovat dětem větší rozvoj jejich přirozené aktivity.“<sup>43</sup> Výsledkem byly Osnovy výchovné práce pro mateřské školy vydané roku 1960. Tyto osnovy se opíraly o výchovné myšlenky ze socialistických zemí a staly se závaznou směrnicí. Zaměřovaly se především na obsah výchovné práce s dětmi. Metodickou příručkou se stala kniha Rok v mateřské škole (1960), která udávala konkrétní příklady práce po celý rok.

Do popředí zájmu se nově dostala rozdílná výchova v jeslích a mateřských školách. Dítě mělo procházet jednotným školským systémem. To měly zajišťovat jednotné směrnice pro výchovnou práci v celém předškolním období. Nové směrnice, nazvané Program výchovné práce v jeslích a na mateřských školách, byly téměř kopií podobných směrnic zpracovaných v SSSR. Zároveň s nimi byla vydána i příručka pro práci podle osnov, která rozebírala adekvátní metody a formy práce v jednotlivých věkových skupinách a vybírala k tomu vhodný materiál.

### 1.5.3 Období 1965–1980

Toto období je typické průnikem narůstající ideologizace do práce mateřských škol. Vliv okolností Pražského jara a jeho ukončení invází „spřátelených armád“ se v podobě tzv. „normalizace“ začalo jako zpětný příklon k sovětské ideologii opět ukotvovat ve

---

<sup>42</sup> BOHÁČ, Antonín. *Dějiny školství v Československu 1945-1975*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1982.

<sup>43</sup> BĚLINOVÁ, Ludmila a Věra MIŠURCOVÁ. *Z dějin předškolní výchovy: učebnice pro studium pedagogiky předškolního věku na středních pedagogických školách*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Učebnice pro střední školy. ISBN 14-094-80. str. 109

všech oblastech výchovy a vzdělávání, kromě jiného. Tím se veškeré dění v mateřské škole muselo opírat o politiku KSČ (témata, výběr dětské literatury, oslavy státních svátků, výstavy sovětských hraček atd.)

Opětovné prohlubování ideově politického zaměření v předškolní výchově bylo využíváno k upevnění zájmů komunistické strany při výchově dětí.

Roku 1972 začala příprava nových dokumentů, určujících obsah a metody výchovy v předškolních institucích. Metody měly odpovídat novým poznatkům o fyzickém a tělesném vývoji dětí.<sup>44</sup> Po různém experimentování byl nakonec roku 1978 vydán Program práce v jeslích a mateřských školách. Nový program sloužil jako základní normativní materiál pro všechna předškolní zařízení konkretizoval tendence a výchovná hlediska „nové“ předškolní výchovy, založené na prohlubující se ideologizaci školství. Mimo jiné obsahoval i podrobné požadavky pro práci s dětmi v jednotlivých věkových skupinách. Předlohou mu byly materiály pro výchovu z ostatních komunistických zemí. Byl doplněn příručkou, ve které byly metodicky rozvedeny podklady pro výchovnou práci (osobnost učitelky a sestry, plánování a hodnocení výchovné práce a jiné...).

#### **1.5.4 Rok 1976**

V tomto roce vyšel dokument, který se jmenoval *Další rozvoj československé výchovně – vzdělávací soustavy*<sup>45</sup>, který reagoval na sovětské výzkumy „akcelerace“ vývoje dítěte. Reakcí bylo prodloužení povinné školní docházky na deset let a změny československé školské struktury. První stupeň základní školy byl zcela netypicky z historických pěti let zkrácen na čtyři (tj. dítě 6–10 let). Toto zkrácení se negativně promítlo do práce v mateřských školách. Vstup dítěte do první třídy základní školy byl podmíněn jeho úspěchem v celostátním plošném testu školní zralosti. Neúspěch vedl k odkladu školní zralosti, které v průběhu doby začaly velmi narůstat. Školní zralost, k níž byl zvláště směřován poslední ročník mateřských škol, byla předpokladem k úspěchu dítěte v počátku povinného vzdělávání. Celá změna byla motivována ideologicky a politicky. Cíl mateřských škol byl utilitárně zúžen na přípravu na školu, a aby toho bylo dosaženo, bylo nezbytné vložit do práce s dítětem mnohem větší direktivu a omezit jeho možnosti volby a svobodného rozhodování.

---

<sup>44</sup> MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*: Určeno pro posl. fak. pedagog. Praha: SPN, 1980.

<sup>45</sup> BOHÁČ, Antonín. *Dějiny školství v Československu 1945-1975*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1982.

### 1.5.5 Vnímání dítěte v programech pro mateřské školy a předškolní výchovu

#### *Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy z roku 1978*

Výchovný program z roku 1978 je silně ovlivněn znovu narůstající ideologizací v předškolních zařízeních (mimo jiné). Program vyšel jen dva roky po zavedení „dokumentu o dalším rozvoji Československé vzdělávací soustavy“ z roku 1976, který měl za úkol respektovat akceleraci vývoje dítěte (viz. výše). Hlavním cílem bylo, aby se škola přizpůsobila zrychlenému rozvoji dítěte. Dítě se se vším seznamovalo rychleji, na čemž stavěla škola, a to ovlivňovalo mateřskou školu – základní škola začala být náročnější a 1. stupeň začal suplovat mateřské školy. Tento cíl vycházel z požadavků společnosti a byl veden v duchu „...*ideových principů této společnosti a uskutečňuje se v dialektické závislosti na podmínkách a celkovém rázu socialistického životního prostředí naší společnosti.*“<sup>46</sup> Řízená aktivita dětí postrádala jakoukoliv spontánnost, činnosti byly učitelkami vedeny tak, aby děti přesně dopodrobna postupovaly podle pokynů.

#### *Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy z roku 1983*

Výchovný program z roku 1983 stále navazuje na princip jednotné školy, stejně jako jeho předchůdce z roku 1978. je v něm však patrná snaha autorů o upevnování a obranu socialismu, nejen o užitečnost pro ideologii, jako tomu bylo u programu předchozího. Cíl, stanovující úspěšné zvládnutí testů školní zralosti a tím začlenění šestiletých dětí do vzdělávacího procesu na základních školách, zůstával stále stejný, stejně jako fakt, že cíle předškolní výchovy byly dány potřebami, zájmy a záměry společnosti. Vzdělávání se mělo odehrávat v „...*duchu ideových principů socialismu v dialektické závislosti na úkolech i podmínkách jeho budování a obrany.*“<sup>47</sup> Do výchovného programu byla nově zařazena branná výchova, stejně jako dramatická výchova, která měla přispívat především k upevnování kolektivu. Do řízeného učení začala pomalu pronikat spontánní výchova hrou.

---

<sup>46</sup> *Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. str. 7

<sup>47</sup> *Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. str. 7



Součástí programu bylo i upozornění pro učitelky, které jim připomínalo, že jesle a mateřské školy se mají stát centrem pedagogické propagandy a osvěty pro veřejnost, a hlavně pro rodiny.

### ***Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání 2004 (novelizace z roku 2017)***

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) je dokument, podle kterého musejí učitelé v mateřských školách vytvářet svoje školní programy a podřizovat mu svoje aktivity. Povinnost řídit se jím nastala 1.9. 2007, školský zákon ho stanovil na 1.3. 2005. Dokument reaguje na nové principy zapsané v Bílé knize (2001). Podle RVP PV s každá škola vytváří svůj vlastní školní vzdělávací program.

Hlavní principy berou ohled na specifika dětí a přizpůsobují jim metody a formy vzdělávání, cíle tedy vycházejí z potřeb dětí. Metody se pak individuálně přizpůsobují každému dítěti, stejně jako zvláštnostem a možnostem v regionech. Vzdělávání se „...orientuje k tomu, aby si dítě od útlého věku osvojovalo základy klíčových kompetencí a získávalo tak předpoklady pro své celoživotní vzdělávání, umožňující mu se snáze a spolehlivě uplatnit ve společnosti znalostí.“<sup>48</sup> Tím se tento program liší od svých předchůdců. Neklade své cíle tak, aby se dítě přizpůsobilo společnosti, nebo aby ji bránilo, ale aby se v ní dítě později dokázalo orientovat a bylo v ní úspěšný.

## **1.6 Závěr**

Zpětné psychologické zkoumání při longitudinálním sledování žáků dosvědčovala, že došlo k nárůstu neurotických projevů dětí a profesor Z. Matějček je celkově označil jako „neurotickou generaci“. Protože základní škola stavěla své počátky na tom, jak bylo dítě připraveno z přechodného období, je zřejmé, že není možné uvažovat o mateřské škole samostatně, ale zde v kontextu povinného vzdělávání.

S pozůstatky těchto negativních zásahů do předškolního vzdělávání se potýkáme nejen v roce 2000, ale v jistém slova smyslu ještě i dnes.

I přes naznačené svázání mateřských škol s povinným vzděláváním nebyla docházka do mateřské školy nikdy v historii povinná, což je překvapivé, až do roku 2017.<sup>49</sup>

---

<sup>48</sup> *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. 1. vydání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48 s. [cit. 2017-04-05]. ISBN 80-87000-00-5. Dostupné z WWW: <[http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP\\_PV-2004.pdf](http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf)>. str. 7

<sup>49</sup> Viz. diskuze s J. Uhlířovou,

## 2 Praktická část

Pro svou praktickou část jsem zvolila respondenty z Prahy a okolí, a vesnic na Vysočině. Dále jsem oslovovala respondenty v mateřských školách Voráčovská v Praze a Za Branou v Pacově. Celkem se mi podařilo uskutečnit 30 rozhovorů (10 rodičů, 10 učitelek a 10 pamětníků), které jsem si zaznamenávala na diktafon nebo jsem si dělala přímo zápis odpovědí. Zvolila jsem techniku polostrukturovaných individuálních rozhovorů.

### 2.1 Metoda výzkumu

Pro tuto práci jsem zvolila metodu polostrukturovaného rozhovoru. Zjišťovala jsem mimo jiné i věk, pohlaví, nejvyšší dosažené vzdělání, místo pobytu (město/vesnice/městis), u učitelek délku praxe a u rodičů a pamětníků počet dětí v rodině. Vycházela jsem z předem připraveného souboru otázek – učitelky 16, pamětníci 7, rodiče 12 – které jsem v průběhu rozhovoru uzpůsobovala jednotlivým respondentům. Ukázka dotazníků k polostrukturovanému rozhovoru se nachází v Příloze č. 1, příloze č. 2 a příloze č. 3.

### 2.2 Charakteristika vzorku

#### Učitelky

##### Věk učitelek

Věk	Do 30 let	30 – 35 let	35 – 40 let	Nad 40 let
Počet učitelek	1	3	4	2

##### Vzdělání učitelek

Vzdělání	Základní	Středoškolské	Vysokoškolské
Počet učitelek	0	8	2

##### Délka praxe v mateřské škole

Délka praxe	0 – 10 let	10 – 20 let	20 – 30 let
Počet učitelek	2	3	5

##### Místo vykonávání praxe

Místo praxe	Velkoměsto (nad 1 000 000 obyvatel)	Menší město (do 5 000 obyvatel)	Vesnice (pod 5 000 obyvatel)
Počet učitelek	5	5	0

Celkový počet respondentů je tvořen z 10 učitelek, 10 rodičů a 10 pamětníků. Věk učitelek se pohyboval v rozmezí od 30 do 51 let, jejich praxe byla v rozmezí od 9 do 30

let. Osm z nich mělo střední pedagogickou školu, pouze dvě měly vysokou školu se zaměřením na pedagogiku. Pět dotazovaných učitelek působí ve Středočeském kraji ve velkoměstě (Hlavním městě Praze), pět jich působí v menším městě v kraji Vysočina (Pacov).

## Rodiče

### Věk rodičů

Věk	Do 30 let	30 – 35 let	35 – 40 let	Nad 40 let
Počet rodičů	0	4	4	2

### Vzdělání rodičů

Vzdělání	Základní	Středoškolské	Vysokoškolské
Počet rodičů	0	9	1

### Počet dětí v rodině

Počet dětí	1 dítě	2 děti	3 děti
Počet rodičů	0	9	1

### Bydliště

Bydliště	Velkoměsto (nad 1 000 000 obyvatel)	Menší město (do 5 000 obyvatel)	Vesnice (pod 5 000 obyvatel)
Počet rodičů	5	3	2

Oslovení rodiče byly ženy, které mají alespoň jedno dítě, které dochází do mateřské školy. Věk dotázaných byl v rozmezí 30 až 43 let. Devět matek mělo střední školu. Pouze jedna měla školu vysokou. Počet dětí v rodině se pohyboval od dvou do tří dětí.

## Pamětníci

### Věk dotázaných

Věk	Do 60 let	60 – 70 let	70 – 80 let	Nad 80 let
Počet dotázaných	0	4	6	0

### Pohlaví dotázaných

Pohlaví	Muž	Žena
Počet dotázaných		

### Vzdělání

Vzdělání	Základní	Středoškolské	Vysokoškolské
Počet dotázaných	2	8	0

### Počet dětí v rodině

Počet dětí	Do 5 dětí	5 dětí	6 dětí	7 dětí	Nad 7 dětí
Počet	0	2	3	5	0

dotázaných					
------------	--	--	--	--	--

#### Bydliště

Bydliště	Velkoměsto (nad 1 000 000 obyvatel)	Menší město (do 5 000 obyvatel)	Vesnice (pod 5 000 obyvatel)
Počet respondentů	5	1	4

Pamětníci byly ženy i muži v poměru dva muži na osm žen. Věk dotázaných byl v rozmezí 68 až 79 let. Dva dotázaní měli základní vzdělání, osm jich mělo střední školu. Počet dětí v rodině se pohyboval od pěti do sedmi dětí (míněny všechny vnoučata).

### 2.3 Průběh šetření

Pro sběr dat jsem vytvořila soubor otázek – 12 pro učitelky, 7 pro rodiče a 5 pro pamětníky, které jsou rozděleny do třech oblastí podle sociální role dotazovaného.

Rozhovor s učitelkami jsem uskutečnila v klidném prostředí prázdné třídy. Rozhovor s rodiči se uskutečnil v klidnějším prostředí šaten v mateřských školách. Rozhovor s pamětníky se uskutečnil u nich doma, většinou v kuchyni, nebo obývacím pokoji. Cílem polostrukturovaných rozhovorů bylo zjistit, jak se změnil pohled na výchovu dítěte v institucích a rodinách. V rozhovorech byly kladeny otázky ve stejném pořadí, v jakém jsou uvedeny.

### 2.4 Získaná data a jejich interpretace

#### První blok otázek – učitelky

##### Věk učitelek

Věk	Do 30 let	30 – 35 let	35 – 40 let	Nad 40 let
Počet učitelek	1	3	4	2

##### Vzdělání učitelek

Vzdělání	Základní	Středoškolské	Vysokoškolské
Počet učitelek	0	8	2

##### Délka praxe v mateřské škole

Délka praxe	0 – 10 let	10 – 20 let	20 – 30 let
Počet učitelek	2	3	5

##### Místo vykonávání praxe

Místo praxe	Velkoměsto (nad 1 000 000 obyvatel)	Menší město (do 5 000 obyvatel)	Vesnice (pod 5 000 obyvatel)
Počet učitelek	5	5	0

První blok otázek byl mířen na učitelky v mateřské škole. Z celkového počtu 10 respondentů je jedna ve věku do 30 let, 3 jsou mez 30 – 35 lety, 4 mají mezi 35 – 40 lety a 2 respondentky mají nad 40 let. Základní vzdělání neměla žádná z dotázaných, 8 jich vystudovalo střední školu a 2 vysokou školu se zaměřením na pedagogiku. 5 praktikuje ve středočeském kraji v hlavním městě Praha (1 267 449 obyvatel), a zbývajících 5 v kraji vysočina, město Pacov (4 857 obyvatel). Praxe učitelek byla v rozmezí od 9 do 30 let.

**Otázka č.1.** „Čeho se týkala radost s dětmi? Máte konkrétní vzpomínky? Čeho se týká dnes?“

**Odpovědi:** Nejčastější odpovědi – 7 respondentů z deseti – byla dětská bezprostřednost a jejich spontánnost. Zbylé tři odpovědi obsahovaly: inspiraci, růst a pokroky dětí.

**Otázka č.2.** „Jak se proměňuje dítě?“

**Odpovědi:** Devět respondentů odpovědělo, že se nemění dítě, ale doba, pouze jeden odpověděl, že je dítě méně samostatné, a více časově vytížené.

**Otázka č.3.** „Jste schopná popsat děti na začátku a na konci své praxe?“

**Odpovědi:** Všech 10 dotázaných opovědělo, že dříve byly děti ve větší pohodě a více si hrály, měly větší respekt k učiteli jako autoritě.

**Otázka č.4.** „Jak a v čem se změnili rodiče?“

**Odpovědi:** 50% respondentů tvrdí, že dříve měli rodiče větší úctu k učiteli jako autoritě. Zbýlých 50% se shoduje na tvrzení, že jsou dnes rodiče více vytížení a z jejich výchovy se proto vytrácí důslednost a jasná pravidla.

**Otázka č.5.** „Změnila se kázeň dětí? A jak?“

**Odpovědi:** Všichni respondenti reagovali na tento dotaz kladně. Další odpovědi se pak lišily, většina však (6) odpověděla, že jsou děti méně samostatné, ale mají větší rozhled kvůli počítačům. Zbylí respondenti odpověděli, že děti méně poslouchají.

**Otázka č.6.** „Jaké jste na začátku měla problémy? A jaké máte dnes?“

**Odpovědi:** Jedna učitelka odpověděla, že v obou případech s kázní, ale pokaždé z jiného důvodu. Dvě odpověděly, že na začátku s kázní a sedm jich uvedlo, že měly idealistické představy, které se postupně upravily. Devět dotázaných má v současné době problémy s přílišným papírováním.

**Otázka č.7.** „*Jaké je podle vás postavení učitele vůči rodičům?*“

**Odpovědi:** Všechny oslovené učitelky se shodly, že naprosto nerovnoprávné.

**Otázka č.8.** „*Jak se změnil učitel jako autorita pro rodiče? Kdy k tomu asi došlo?*“

**Odpovědi:** Všichni respondenti se shodli, že učitel už ve společnosti autoritou není. Naopak po něm vyžadují přílišnou péči o své dítě a nerespektují jejich práci. Pouze polovina dotázaných pak odpověděla na dotaz, kdy se situace změnila, a to sice po roce 1989. Ostatní nevěděli.

**Otázka č.9.** „*Přistupují rodiče k dítěti jinak než dříve? Jak se to projevuje?*“

**Odpovědi:** Všechny dotázané se shodly, že rodiče k dítěti opravdu přistupují jinak než dříve. Dále uvedly, že se jiný přístup projevuje menší samostatností dětí.

**Otázka č.10.** „*Co umělo dítě dřív při vstupu do MŠ? Co umí dnes?*“

**Odpovědi:** Nejčastější odpovědí byla větší samostatnost dětí v minulosti. Dítě se podle učitelek umělo samostatně oblékat, smrkat, obsloužit se na WC. Dnes prý umí dítě lépe ovládat technologie.

**Otázka č.11.** „*Změnila se hygiena?*“

**Odpovědi:** Sedm respondentek odpovědělo, že hygiena byla dříve lepší, zvláště obsluha na WC. Pouze tři z nich uvedly, že se nezměnila vůbec.

**Otázka č.12.** „*Jaké požadavky byly kladeny na dítě při odchodu z MŠ a nástupu do první třídy? Jaké jsou kladeny dnes?*“

**Odpovědi:** Všechny respondentky se shodly, že požadavky byly podobné, jaké jsou i dnes. Problém nastává u jednotlivých dětí.

**Otázka č.13.** „*Jaké podmínky byly kladeny na dítě při vstupu do MŠ? Jaké jsou kladeny dnes?*“

**Odpovědi:** Učitelky odpověděly, že nejdůležitější podmínkou byla čistota dítěte. 4 učitelky navíc uvedly, že se školky snaží více vyjít vstříc individuálním potřebám rodiny.

**Otázka č.14.** „*V čem se dítě zásadně změnilo? Jak klady, tak záporny?*“

**Odpovědi:** Respondentky se shodly, že dítě se nezměnilo, co se mění je doba kolem.

**Otázka č.15.** „*Změnil se nějak zásadně školní řád za dobu vašeho působení v MŠ?*“

**Odpovědi:** Tři učitelky odpověděly, že se nezměnil. Sedm z nich uvádí, že je školní řád stále obsáhlejší a nesrozumitelnější.

**Otázka č.16.** „*Cítila jste se lépe v minulosti, nebo dnes?*“

**Odpovědi:** Polovina dotázaných se cítí lépe dnes, druhá polovina se nemohla rozhodnout.

### **Závěr z rozhovorů**

Autorka očekávala mnohem hlubší vhled do problematiky. Jako změnu uvedly respondentky menší samostatnost dětí, ale nebyly schopny specifikovat v čem.

## Druhý blok otázek – rodiče

### Věk rodičů

Věk	Do 30 let	30 – 35 let	35 – 40 let	Nad 40 let
Počet rodičů	0	4	4	2

### Vzdělání rodičů

Vzdělání	Základní	Středoškolské	Vysokoškolské
Počet rodičů	0	9	1

### Počet dětí v rodině

Počet dětí	1 dítě	2 děti	3 děti
Počet rodičů	0	9	1

### Bydliště

Bydliště	Velkoměsto (nad 1 000 000 obyvatel)	Menší město (do 5 000 obyvatel)	Vesnice (pod 5 000 obyvatel)
Počet rodičů	5	3	2

Druhý blok otázek byl mířen na rodiče jejichž dítě je v mateřské škole. Věk dotázaných se pohyboval v rozmezí 30 – 43 let, z toho 4 byly ve věku 30 – 35 let, 4 35 – 40 let a 2 dotázané měly nad 40 let věku. Devět matek mělo střední školu. Pouze jedna měla školu vysokou. Počet dětí v rodině se pohyboval od dvou do tří dětí, z toho pouze 1 matka měla děti 3. Z celkového počtu 10 respondentů jich 5 bydlí ve středočeském kraji v hlavním městě Praha (1 267 449 obyvatel), 3 v kraji vysočina, město Pacov (4 857 obyvatel) a 2 v kraji vysočina ve vesnici Pošná (240 obyvatel).

**Otázka č.1.** „Kolik máte dětí?“

**Odpovědi:** Devět oslovených má děti dvě. Jedna má děti tři.

**Otázka č.2.** „Jak dlouho jste byla s dítětem doma?“

**Odpovědi:** Jedna odpověď zněla 2 roky, jedna 3,5 roku. Zbylé matky odpověděly, že zůstaly doma tři roky.

**Otázka č.3.** „Co spolu děláte ve volném čase?“

**Odpovědi:** Všechny matky si se svými dětmi hrají, tři z nich s nimi nějakým způsobem sportuje, dvě si s nimi povídají.



**Otázka č.4** „*Jak vypadají vaše dovolené s dětmi?*“

**Odpovědi:** Všechny oslovené se snaží být s dětmi pohromadě a dělat nějakou sportovnější aktivitu, nebo výlet. Pouze v jednom případě matka uznává, že děti tráví hodně času na mobilech.

**Otázka č.5** „*Jaká pravidla jsou pro vás nepřekročitelná?*“

**Odpovědi:** Žádná z oslovených matek nesnese lhaní a podvádění, dvě nesnesou podvádění, dvě mají za pravidlo nutnost poslouchat.

**Otázka č.6** „*Podřizujete všechno dítěti? Proč?*“

**Odpovědi:** Šest dotázaných dovědělo kladně (pět matek bylo z Prahy, jedna z Pacova), protože mají pocit, že jsou tu pro děti. Čtyři odpověděly záporně (dvě z vesnice Pošná, a dvě z města Pacov), protože by děti měly mít mantinely. Dalším důvodem byla potřeba vlastního života matek.

**Otázka č.7.** „*Od kdy je vaše dítě v MŠ?*“

**Odpovědi:** Devět dotázaných se shoduje, že je jejich dítě ve školce od tří let. Pouze jedna vodí dítě do školky od dvou let.

**Otázka č.8.** „*Jaká byla vaše rodina, byla vaše mamina zaměstnaná?*“

**Odpovědi:** Všechny dotázané zodpověděly, že jejich matky chodily do práce. Dále je z jejich odpovědí jasné, že veškerá péče o děti závisela v rodině na matce.

**Otázka č.9.** „*Jaké bylo vaše dětství v porovnání s dětstvím vašich dětí?*“

**Odpovědi:** V jednom případě se prý dětství příliš nelišilo, ve dvou případech panuje názor, že je dnes pouze více možností, v ostatních sedmi se matky shodují, že měly více volnosti, kamarádů a trávily více času venku.

**Otázka č.10.** „*Chcete mít ještě nějaké děti? a kolik?*“

**Odpovědi:** Žádná z matek už by dítě nechtěla.

**Otázka č.11.** „*Co jste jako malá přála nejvíc?*“

**Odpovědi:** Osm dotázaných s přálo nějaké zvířátko. Dvě si nevzpomínají, že by si něco přály.

**Otázka č.12** „*Jste pro tablety a jiné přístroje, které nabízejí virtuální realitu?*“

**Odpovědi:** Všechny respondentky odpověděly na tuto otázku záporně. Čtyři z nich přiznaly, že ačkoliv s takovými přístroji nesouhlasí, doma je mají a děti je hojně používají.

### **Závěr z rozhovorů**

Z odpovědí matek je patrné, že dětství se nijak nezměnilo, ani přes možnosti, zároveň však uvádějí, že ony měly víc volnosti, kamarádů a trávily více času venku. V dnešní době matky své děti více omezují ve strachu o jejich bezpečí.

### Třetí blok otázek – pamětníci

#### Věk dotázaných

Věk	Do 60 let	60 – 70 let	70 – 80 let	Nad 80 let
Počet dotázaných	0	4	6	0

#### Pohlaví dotázaných

Pohlaví	Muž	Žena
Počet dotázaných	2	8

#### Vzdělání

Vzdělání	Základní	Středoškolské	Vysokoškolské
Počet dotázaných	2	8	0

#### Počet dětí v rodině

Počet dětí	Do 5 dětí	5 dětí	6 dětí	7 dětí	Nad 7 dětí
Počet dotázaných	0	2	3	5	0

#### Bydliště

Bydliště	Velkoměsto (nad 1 000 000 obyvatel)	Menší město (do 5 000 obyvatel)	Vesnice (pod 5 000 obyvatel)
Počet respondentů	5	1	4

Třetí blok otázek byl mířen na pamětníky, tj. lidi ve věku od 60 – 80 let. Věk dotázaných byl v rozmezí 68 až 79 let. 4 byly ve věku od 60 – 70 let, 6 od 70 – 80 let. Z oslovených respondentů bylo 8 žen a 2 muži. 2 dotázaní měli základní vzdělání, 8 jich vystudovalo střední školu. Ani jeden z dotázaných neměl vysokoškolské vzdělání. Počet dětí v rodině se pohyboval od 5 do 7 dětí. Pouze 2 respondenti měli doma 5 dětí, 3 měli 6 dětí a 5 dotázaných mělo 7 dětí. Z celkového počtu 10 respondentů jich 5 bydlí ve středočeském kraji v hlavním městě Praha (1 267 449 obyvatel), 1 v kraji vysočina, město Pacov (4 857 obyvatel) a 4 v kraji vysočina ve vesnici Pošná (240 obyvatel).

**Otázka č.1.** „Chodil/a jste do MŠ rád, nebo nerad?“

**Odpovědi:** Osm dotázaných chodilo do MŠ rádo, dva z nich do MŠ nechodili. Oba dva vyrůstali na vesnici.

**Otázka č.2.** „Na co rád/a vzpomínáte? Na co nerad?“

**Odpovědi:** Mezi dotazovanými nebyl ani jeden, který by na něco nerad vzpomínal. Devět z nich rádo vzpomíná na hry a jeden na obědy.

**Otázka č.3.** „*Když porovnáte své dětství s dětstvím svých vnoučat, v čem se je rozdíl?*“

**Odpovědi:** Všichni oslovení se shodují, že trávily více času venku a byli samostatnější.

**Otázka č.4.** „*Jak s vámi zacházely vaši rodiče?*“

**Odpovědi:** Podle odpovědí je znát, že děti měly na starost matky, zatímco otcové chodily do práce. Čtyři respondenti uvádějí, že jejich matky po nocích dělaly nějakou drobnější práci, jako pletení, šití, vyšívání, aby si přivydělaly. Také se všichni shodují, že matky byly přísnější než otcové.

**Otázka č.5.** „*V čem je změna v zacházení s dítětem dnes?*“

**Odpovědi:** Všichni dotazovaní uvádějí, že dnes mají děti méně respektu k dospělým a více odmoukávají. Kromě toho se prý za prohřešky méně fyzicky trestají, což podle nich není dobře.

**Otázka č.6.** „*Je to změna k lepšímu, nebo horšímu? Proč si to myslíte?*“

**Odpovědi:** Devět dotázaných se shoduje, že je to změna k horšímu, děti mají mít pravidla, která mají dodržovat a pokud ne, má přijít trest, jinak „zdivočí“. Pouze jeden respondent uvedl, že je to stejné.

**Otázka č.7.** „*Jaká jsou vaše vnoučata?*“

**Odpovědi:** Všichni respondenti svá vnoučata chválí. Jeden uvádí, že je každé jiné. Tři chválí jejich samostatnost a šikovnost s moderními technologiemi.

### **Závěr z rozhovorů**

Odpovědi ukazují, že děti mají v dnešní době méně respektu k dospělým autoritám a pravidlům, což odpovídá době. Výhrůžka tělesného trestu již není tak častá, stejně jako dodržování a nastavování nějakých pravidel. Dětství jako takové se však podle nich neliší. Otázkou však zůstává, zda jsou schopni toto objektivně posoudit.

## 2.4 Závěr praktické části

V praktické části si autorka zvolila za cíl zjistit, zda se posunul pohled na výchovu dítěte v rodině a ve veřejných institucích. V rozhovorech se 30 respondenty – 10 učitelkami s praxí, 10 matkami a 10 pamětníky – se pokoušela zjistit dopad společnosti na výchovu dítěte. Zjistila, že změna společnosti má mimo jiné velký vliv na pohled dítěte jak v rodině, tak v předškolních institucích.

Z dostupných odpovědí je patrné, že od roku 1948 se rodinná výchova značně posunula. Rodiče jsou na dítě méně přísní, (nemají na ně tolik času), méně je trestají za prohřešky. Vesměs vládne „volná výchova“. Na druhou stranu z výzkumu vyplývá, že na dítě nakládají přílišné nároky tlačáním do různých kroužků a mimoškolních aktivit. Vlivem růstu informačních technologií tráví děti více času doma než jejich babičky, nebo rodiče.

Respondenti z vesnic jsou na své děti poněkud přísnější, než tázaní bydlící ve městech. V institucích se změnilo hlavně prostředí, které je podle učitelek víc hektické a naplněné nesmyslnými požadavky rodičů a zbytečným papírováním, bez kterého by se obešly. Požadavky na dítě se vesměs nemění, pouze individuálně, podle školky. Učitel jako autorita pro rodiče téměř neexistuje, naopak, v dnešní době je to rodič, kdo má poslední slovo a diktuje si podmínky výchovy svého dítěte.

Přístup vesnických a městských školek je téměř stejný a nijak radikálně se neodlišuje.

### 3 Závěr práce

V bakalářské práci autorka v teoretické části charakterizovala a popsala dobu od roku 1945 do současnosti z historického pohledu. Dále se zaměřila na proměnu smýšlení o dítěti v rodinách v závislosti na době a událostech ve společnosti. V následné části popsala změnu postavení dítěte ve společnosti, uvědomění si práv a povinností dětí a vznik veřejných institucí zajišťujících ochranu i těch dětí, které nemají rodinu, nebo pocházejí z problematických rodin. Poté pokračovala charakteristikou předškolních institucí, jejich postupnou změnou v závislosti na režimu a úpravou jejich vzdělávacích plánů.

V praktické části měla autorka možnost nahlédnout do dětství tří různých generací lidí, přičemž každá z nich vyrůstala v jiné době. Na základě zodpovězených otázek výzkumu učinila závěr, že dítě jako takové se nemění samo, ale na základě proměn společnosti, která ovlivňuje jak chování rodiny k dítěti, tak pohled předškolních institucí na naplňování potřeb dětí.

Na základě výzkumu a dostupných informací došla autorka k závěru, že vnímání dítěte se mění s dobou. Obtíže, možnosti společnosti se cele odráží na dítěti, na stylu výchovy v rodině a na vzdělávacích institucích, které zajišťovaly a nadále se podílejí na výchově dítěte a jeho úspěšném zařazení a orientaci ve společnosti.

Práce autorce přinesla mnoho nových informací a díky ní se nyní lépe orientuje v dané problematice. Uvědomila si vliv společnosti na dětství, což jí, jak doufá, pomůže při práci učitelky v MŠ a výchově vlastních dětí.

Práce v průběhu ukázala význam toho, jak kriticky je vnímána a zakotvena hodnota dítěte a dětství. A proto se autorka domnívá, že historie hraje významnou roli v dalším výzkumu dětství.

## 4 Prameny a literatura

BĚLINOVÁ, Ludmila a Věra MIŠURCOVÁ. *Z dějin předškolní výchovy: učebnice pro studium pedagogiky předškolního věku na středních pedagogických školách*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Učebnice pro střední školy. ISBN 14-094-80.

BOHÁČ, Antonín. *Dějiny školství v Československu 1945-1975*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1982.

BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte*. In Proměny podmínek života dětí a mládeže ve století dítěte podle Elen Keyové. Sborník ze II. symposia o vývoji sociální pedagogiky 16. Dubna 2009. Pardubice: Univerzita Pardubice Fakulta filozofická, 2009 s. 47-50.

JANIŠ, Kamil a Tomáš SVATOŠ. *Rodina a otázky s ní související: učební text*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-704-1842-7.

KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.

MENCL, Vojtěch, Miloš HÁJEK, Erika KADLECOVÁ a Milan OTÁHAL. *Křížovatky 20. století: Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše Vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.

MIŠURCOVÁ, Věra. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století: Určeno pro posl. fak. pedagog*. Praha: SPN, 1980.

MONTESORI, Maria. *Tajuplné dětství*. Praha: Nakladatelství světových pedagogických směrů, 1998. ISBN 80-861-8900-7.

MOROZOVÁ, Simona. *Práva dětí z pohledu dětí a dospělých*. Olomouc, 2010. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií. Vedoucí práce Mgr. Dagmar Pitnerová, Ph.D.

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-702-9018-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

OPRAVILOVÁ, Eva. *Předškolní pedagogika*. Vyd. 2. opr. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002. Studijní texty pro distanční studium. ISBN 80-708-3656-3.

RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu: vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult*. 2., dopl. vyd.

Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

UHLÍŘOVÁ, Jana. *Hledání cesty profesionalizace učitelů primární školy v letech 1948-1989*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013. ISBN 978-80-729-641-3.

*Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

*Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.

*Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. 1. vydání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48 s. [cit. 2017-04-05]. ISBN 80-87000-00-5. Dostupné z WWW: <[http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP\\_PV-2004.pdf](http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf)>.

183/1989 Sb., *Ústavní zákon o volbě nových poslanců zákonodárných sborů*. Sbírka zákonů, částka 37/1989, vydána 28. 12. 1989.

4/1990 Sb., *Ústavní zákon o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů*. Sbírka zákonů, částka 14/1990, vydána 23. 1. 1990.

198/1993 Sb., *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu*. Sbírka zákonů, částka 51/1993, vydána 9. 7. 1993.

## Internetové zdroje

Český výbor pro UNICEF. UNICEF [online]. Česká republika, 2004 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/>

Berlínská zeď. Totalita [online]. Praha, 2007 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz>

Nacismus a ženská otázka. České národní listy [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/Nacismusazenskaot.htm>

POLITIKA: Česko a volby prezidentů. Neviditelný pes: první český ryze internetový deník [online]. Praha, 2007 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <http://neviditelnypes.lidovky.cz>

Ústavní soud zastavil řízení o velezradě bývalého prezidenta Václava Klause. Ústavní soud: Věcně o Evropě [online]. Brno, 2013 [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <http://www.usoud.cz/aktualne/ustavni-soud-zastavil-rizeni-o-velezrade-byvaleho-prezidenta-vaclava-klause-aktualizovan/>

Vstup ČR do EU. Euroskop.cz: Věcně o Evropě [online]. Praha, 2005 [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/803/sekce/vstup-cr-do-eu/>



# 5 Přílohy

## Seznam příloh

- Příloha č.1 – přepis jednoho rozhovoru s učitelkou
- Příloha č. 2 – přepis jednoho rozhovoru s rodičem
- Příloha č.3 – přepis jednoho rozhovoru s pamětníkem

## **Příloha č.1**

**Věk:** 47

**Nejvyšší dosažené vzdělání:** Vysoká škola

**Délka praxe:** 9 let

**Místo praxe:** Středočeský kraj, Praha (1 267 449 obyvatel)

---

### **1. Čeho se týkala radost s dětmi? Máte konkrétní vzpomínky? Čeho se týká dnes?**

Práce s dětmi této věkové skupiny (3-4 roky). Baví mne jejich bezprostřednost a stále víc mě udivují. Pořád se od nich mám co učit. Inspirují mne. Baví mě vymýšlet pro ně program, např. minulý rok Spaní ve školce s předškoláky. Bylo to něco výjimečného a svým způsobem i forma rozloučení s touto třídou.

### **2. Jak se proměňuje dítě**

Dítě je méně samostatné, více honěné rodiči do všemožných aktivit, má rádo nové technologie a umí je využívat.

### **3. Jste schopná popsat děti na začátku a na konci praxe? V čem to bylo jednodušší/obtížnější?**

Na začátku mé praxe byly děti v prostředí naší téměř rodinné školky více v pohodě a klidu. Více si hrály, nikam se tak moc nespěchalo a atmosféra byla všeobecně uvolněná. Dnes se dítě téměř ztrácí, učitelky jsou uhoněné všemožnými aktivitami, u nichž je sporné, kdo o ně v takové míře stojí. To se odráží na chování dětí, které jsou v permanentním neklidu a o to víc „zlobí“ a snaží se na sebe upoutat pozornost. Také se na dětech odráží velký počet rozhodů jejich rodičů, kteří je častěji mívají ve střídavé péči a takto malé děti se často „ztrácejí“ v logistickém uspořádání životů svých rodičů.

### **4. Jak a v čem se změnily rodiče?**

Rodiče čím dále víc nemají čas a jen málo jich má chuť své děti vychovávat se všemi důsledky, které výchova obnáší. Hlavně důslednost a pravidla se ve společnosti vytrácejí. A rodiče nenastavují jasná pravidla, v nichž by se děti cítily bezpečně.

### **5. Změnila se kázeň dětí? A jak?**

Kázeň se změnila v tom, že tíha veškeré důslednosti spočívá na učitelích. Rodiče se často chovají tak, že pro dítě jsou nečitelní a spíše podléhají rozmarům svých dětí, které

se snaží maximálně zaměstnat, stejně jako sebe. Výkonnost od počátku docházky do MŠ. A nad výchovou svých dětí přes všechny dostupné informace uvažuje jen málokdo.

#### **6. Jako jste na začátku měla problémy? A jaké máte dnes?**

O každodenní praxi v MŠ jsem měla celkově velmi idealistické představy. Pak jsem si tento způsob pedagogické práce osvojila a těšila mne. V dnešní době se cítím zavalená zbytečnými papíry a na samotnou práci s dětmi zbývá jen minimum času. Rozhodně mi to ubírá na spontánní iniciativnosti a celkově mě to odrazuje od dalšího setrvání v učitelské profesi.

#### **7. Jaké je podle vás postavení učitele vůči rodičům?**

Přijde mi to naprosto nerovnoprávné postavení. Učitel může opatrně rodiči poradit, pokud se ho rodič zeptá. Ale z většiny rodičů mám pocit, že jsou rádi, když jim dítě po stanovenou dobu pohlídáme a víc je nezajímá. A někdy má zřejmě i rodič pocit, že si nadiktuje, co má učitel dělat, a běda, když to učitel nesplní.

#### **8. Jak se změnil učitel jako autorita pro rodiče? Kdy k tomu asi došlo?**

Autoritou už učitel celospolečensky není. Došlo k tomu zřejmě změnou po roce 1989, kdy v divoké demokracii „utrni, co můžeš“ vyrůstají děti, které postrádají smysluplné hranice, a výchova se odehrává ve velmi širokých mantinelech. Prostě stylem „ono to nějak dopadne...“

#### **9. Přístupují rodiče k dítěti jinak než dříve? Jak se to projevuje?**

Ano, rodiče jsou daleko náročnější na sebe i na své děti. Snaží se umožnit jim všechny možné dostupné aktivity a zároveň jim nestíhají projevovat dostatek lásky a hlavně času, kdy jsou jen tak spolu a mají pro sebe vzájemně volno.

#### **10. Co umělo dítě dřív při vstupu do MŠ? Co umí dnes?**

Rozhodně hygienická sebeobsluha dítěte byla dříve lepší. Dnes by některé matky dávaly téměř i pleny na počátek docházky do MŠ. Také se zřejmě děti dříve uměly samostatněji oblékat a smrkat. Dnes rozhodně lépe umí ovládat PC nebo mobil.

#### **11. Co hygiena, změnila se nějak?**

Všechny děti dnes daleko častěji musíme učit správně si mýt ruce a držet příbor. Čistotnost na WC se snad příliš neliší.

## **12. Jaké požadavky byly kladeny na dítě při odchodu z MŠ a nástupu do první třídy? Jaké jsou kladeny dnes?**

Dříve byla požadována samostatnost, zručnost v jemné i hrubé motorice, správné držení tužky a správná výslovnost. Také znalost pohádek, písniček, básniček a dalších nezbytných znalostí a dovedností. To se nezměnilo. Problém bývá v tom, jak je na tom to které jednotlivé dítě. A nejproblematictější je v poslední době řeč dětí, která rozhodně s nástupem do první třídy není dokonalá.

## **13. Jaké podmínky byly kladeny na dítě při vstupu do MŠ? Jaké jsou kladeny dnes?**

Dříve asi byla nejdůležitější podmínka čistotnost dítěte (WC, smrkání, mytí rukou, žádné dudlíky apod.). Dnes se každá školka snaží vyjít vstříc individuálním potřebám dítěte. Ovšem je otázka, jestli je na to dostatek času i personálu.

## **14. V čem se dítě zásadně změnilo? Jak klady i zápory?**

Dítě se ve své podstatě nezměnilo. Pořád chce v tomto věku dospělého, který má o něj zájem a projevuje mu důsledné vedení a lásku v jasně stanovených mezích. Změnila se a zrychlila doba kolem, která na dítě klade někdy přemrštěné nároky a děti se brání nemocemi, alergiemi, nechutenstvím a jinými podvědomými mechanismy, které signalizují nějakou nerovnováhu v životě dítěte.

## **15. Změnil se nějak zásadně školní řád za dobu vašeho působení v MŠ, nebo ne?**

Školní řád se mění rok od roku v obsáhlejší a nesrozumitelnější, což má za následek, že ho rodiče nečtou a tím pádem samozřejmě i nedodržují. A ještě se pak náramně diví, že mají nějaké povinnosti.

## **16. Cítila jste se lépe v minulosti, nebo dnes?**

V některých ohledech jsem se cítila lépe v minulosti, protože bylo na všechno více času. Ovšem využití moderních technologií ve výuce je zase dnes naprosto ohromující. Takže těžko posuzovat.

## **Příloha č.2**

**Věk:** 42

**Pohlaví:** žena

**Nejvyšší dosažené vzdělání:** střední

**Počet dětí v rodině:** 2

**Bydliště:** Středočeský kraj, Praha (1 267 449 obyvatel)

---

### **1. Kolik máte dětí?**

Mám 2 děti, synovi je 23 a dceři 8 let. Jsou od sebe 14 let.

### **2. Jak dlouho jste byla s dítětem doma?**

S oběma jsem byla doma přesně ty tři roky. S každým.

### **3. Co spolu děláte ve volném čase?**

Volný čas spolu trávíme. Třeba jezdíme na kole, chodíme do lesa. Byli jsme u moře s voběma dětma.

### **4. Jak vypadají vaše dovolené s dětmi?**

Většinou v pohodě, snažíme se dělat věci spolu, i když hodně času trávěj na mobilech.

### **5. Jaká pravidla jsou pro vás nepřekročitelná?**

Určitě, třeba lež. Tu nesnesu. Všechno jinak by se dalo, ale ta lež ne.

### **6. Podřizujete vše dítěti? Pokud ano proč? Pokud ne proč?**

Ne. Myslim si, že i ty (rodič) bys měla mít nějakou svojí osobnost, svůj čas i pro sebe, jako proč to dávat všechno dětem. Pokud budu spokojená já, tak pak budou spokojený i děti, žejo.

### **7. Jaká byla vaše rodina, byla vaše maminka zaměstnaná?**

Maminka pracovala, já sem chodila do jeslí. Hodně mě hlídala babička, tenkrát měly mateřskou jen 6 měsíců, takže já si mámu doma moc nepamatuju.

### **8. Od kdy je vaše dítě v MŠ?**

Teď už nemám, ale vobě děti byly v mateřské škole od 3 do těch 6-ti let. Holčička do 7.

### **9. Jaké bylo vaše dětství v porovnání s dětstvím vašich dětí?**

Určitě se to liší, my jsme měly asi hezčí to dětství. Neměly jsme počítače, chodily jsme hodně ven. Vlastně vod rána do večera venku, nebo vod tý doby co jsme přišly ze školy, než se rozsvítily lampy tak jsme mohly bejt venku. A měly jsme spousta kamarádů, a to teď ty děti nemaj.

## **10. Kolik dětí ještě chcete mít, pokud vůbec?**

Už další děti ne.

## **11. Co jste si jako malá přála nejvíc?**

Vopičku. Fakt jsem si přála živou vopičku. Jak byly takový ty malý vopičky, strašně jsem si jí přála celý dětství. A nikdy sem jí nedostala, ale nedivím se, já bych jí tak nekoupila.

## **12. Jste pro tablety a jiné přístroje, které navozují virtuální realitu?**

Pro malý děti určitě ne. Do školy, když jde vo angličtinu třeba, nebo něco naučného třeba jenom. Jinak moc ne.

### **Příloha č.3**

**Věk:** 67

**Pohlaví:** žena

**Nejvyšší dosažené vzdělání:** základní

**Počet dětí v rodině:** 7

**Bydliště:** Kraj vysočina, Pošná ((240 obyvatel

---

#### **1. Chodil/a jste do MŠ rád, nebo nerad?**

Chodila jsem ráda, já byla společenská. Nikdo mě nepřišlo, že bych tam nechtěla jít.

#### **2. Na co rád vzpomínáte? Na co naopak nerad?**

Jééé, na vobědy si ráda vzpomínám a jak jsme si hrály. A nerada to se nedá říct, žádný špatný vzpomínky nemám.

#### **3. Když porovnáte svoje dětství, s dětstvím svého vnuka/čky, v čem je rozdíl?**

No byly jsme furt venku, teďkon ty děti seděj u počítačů. Taky na nás rodiče neměly tolik času, tak jsme chodily furt ven. Hlídaly jsme se samy.

#### **4. Jak s vámi zacházeli vaši rodiče?**

Dobře se k nám chovali, my jsme měly hezký dětství. Tatínek byl zlatej toho jsme milovaly, maminka byla přísnější, teď jí chápu, tatínek byl pořád pryč někde, takže maminka nás měla na krku. Měla hodně práce, po nocích šila a pletla ab si přivydělala.

#### **5. V čem je změna v zacházení s dítětem dnes?**

No, my jsme si v životě nedovolily odmlouvat. Neexistovalo, že bysme neposlechly, teď maj děti moc volnosti, řezat se to nesmí. A to je špatně.

#### **6. Je to změna k lepšímu, nebo naopak horšímu? A proč?**

Určitě k horšímu, děti si dovolej potom ledacos, nemaj se čeho bát. Vždycky se říkalo „škoda rány, která padne vedle“ a je to pravda. Neříkám že se musej řezat, ale když je to potřeba tak jo.

#### **7. Jaký je váš vnouček/vnučka?**

Moje vnoučata jsou všechny ohromný, vod nejstarší až po nejmladší. Samostatný. Houževnatý.